

PREDMETI IZ MARKUZOVE DOMAČIJE V ŠTUDI V DOMŽALAH

Raziskovalna naloga s področja etnologije

Avtorja: Gal Zore (8. B) in Jaša Fidler (9. A)

Mentorica: Vilma Vrtačnik Merčun, prof. geogr. in soc.

Domžale, april 2021

V S E B I N A

	Stran
Povzetek	3
Ključne besede	3
Zahvala	3
1 UVOD	
1.1 Cilji raziskave	4
1.2 Potek in metode dela	4
1.3 Teoretični del	4
2 MARKUZOVA DOMAČIJA V ŠTUDI V DOMŽALAH	8
3 PREDMETI KOT NAČIN ŽIVLJENJA IN DELA V MARKUZOVI DOMAČIJI V ŠTUDI	9
3.1 Predmeti, povezani s pripravo hrane	10
3.2 Predmeti za merjenje.....	12
3.3 Predmeti, povezani s spanjem	13
3.4 Predmeti, povezani z verovanjem	14
3.5 Predmeti, povezani z vzdrževanjem higiene	15
3.6 Predmeti za shranjevanje živil in obleke	17
3.7 Predmeti, povezani s kmetovanjem	18
3.8 Različni drugi predmeti	20
4 RAZPRAVA IN SKLEPNE UGOTOVITVE	23
4.1 Primerjava predmetov iz Markuzove domačije s stanovanjsko kulturo 19. st.	23
4.2 Protipožarna varnost v Markuzovi domačiji	26
5 ZAKLJUČEK	27
6 LITERATURA IN VIRI	28
7 PRILOGA: Opisi predmetov iz Markuzove domačije v Študi	29

Slika na naslovni strani: V Markuzovi domačiji se je ohranila šatulja, v kateri sta dva zaporedna gospodarja hranila britev in še nekatere druge pripomočke. V lesen pokrov je vrezana letnica 1877. (Foto: Roman Kos)

Povzetek

Cilj raziskovalne naloge je bil ugotoviti, kateri predmeti so se ohranili v eni najstarejših še ohranjenih hiš na Domžalskem, v Markuzovi kmečki hiši v Študi, zakaj so se ti predmeti uporabljali in do kdaj. Zaradi izrednih razmer v jeseni 2020 predmetov nisva mogla popisati in jih fotografirati. Na najino prošnjo jih je fotografiral Roman Kos, lastnik Markuzove domačije. Z njim sva se januarja 2021 o njih tudi pogovorila. Najstarejši predmet v hiši je »dimna košara« nad kuriščem, pletena iz vrbovega šibja, ki je lovila dim, saj krušna peč in predpeček nimata dimnika. Predmeti, povezani s pripravo hrane, pojasnjujejo, kako so do leta 1941 kuhali v krušni peči (litoželezni lonci, burkle, grebla, lopatka itd.). Za merjenje so uporabljali mernik in rimsko tehtnico. Na klopi ob krušni peči so spali do okoli leta 1935. Od predmetov, povezanih z verovanjem, v bogkovem kotu še danes visijo nabožne slike, ohranjen je tudi okrašen jerbas za nošenje velikonočnih jedi k žegnu. Do leta 1920 so uporabljali likalnike na žerjavico ali na kovinski vložek. Ohranila se je francoska vojaška šatulja, v kateri je oče Leopold Kos hranil britev in ogledalce s podobo kralja Aleksandra I. V pokrov šatulje je vrezana letnica 1877 in tri značke, na eni je natisnjena marseljeza, francoska himna. Žito so shranjevali v skrinjah na podstrešju, kjer so imeli tudi omaro za prekajeno meso. Ohranilo se je tudi nekaj predmetov, povezanih s kmetovanjem, npr. buče za shranjevanje semen, komat za konjsko vprego, pleten koš in razno orodje ter robkalnik za robkanje koruze. Svoje zgodbe imajo tudi nekateri posebni predmeti, kot je gramofon in 25 gramofonskih plošč, ki spominjajo na vrnitev tete Terezije Kos iz Amerike (okoli leta 1930).

Ključne besede: Markuzova domačija, premična kulturna dediščina, stanovanjska kultura, etnologija

Zahvala

Zahvaljujeva se g. Romanu Kosu, ki je omogočil nastanek najine raziskovalne naloge. V izrednih razmerah zaradi epidemije je na najino prošnjo fotografiral predmete, napisal o njih nekaj podatkov (ti so v prilogi naloge) in si vzel čas za najin pogovor z njim. Na koncu je prebral najine zapise in jih dopolnil z manjkajočimi podatki. Bil je najin edini in ključni informator. Posodil nama je gramofonske plošče, da sva jih lahko natančno popisala. Za sodelovanje in pomoč se mu iskreno zahvaljujeva. Hvala tudi Saši Roškar (Zavod za varstvo kulturne dediščine, OE Kranj) in mag. Tatjani Dolžan Eržen (Gorenjski muzej Kranj) za pregled naloge in pripombe, ki so bile za naju zelo dragocene. Zahvaljujeva se tudi najini mentorici za pomoč pri iskanju stikov in usmerjanje najinega raziskovalnega dela.

1 UVOD

V lanskem šolskem letu smo mladi raziskovalci naše šole raziskovali družinsko drevo prebivalcev, ki so živeli na Markuzovi domačiji v Študi. Spoznali smo, da so se v zadnjih treh stoletjih na domačiji izmenjali trije priimki: Lastovc, Osolin in Kos. Čeprav smo spoznali veliko zanimivega o prebivalcih Markuzove domačije, pa je ostalo še precej neraziskanega. Domačija je ena najstarejših še ohranjenih kmečkih hiš na Domžalskem. Hranijo del trama iz gospodarskega poslopja, v katerega je vrezana letnica 1601. Glede na to, da je domačija zelo stara, sva predvidevala, da se je v njej ohranilo tudi veliko starih predmetov, zato sva jih želela raziskati v letošnjem šolskem letu.

1.1 CILJI RAZISKAVE

Cilj raziskovalne naloge je odgovoriti na naslednja vprašanja:

- Kateri stari predmeti so se ohranili v Markuzovi domačiji?
- Zakaj so se ti predmeti uporabljali in na kakšen način?
- Do kdaj so ohranjene predmete uporabljali in kaj povedo o načinu življenja prebivalcev te domačije?

1.2 POTEK IN METODE DELA

Zaradi izrednih razmer (zaradi epidemije bolezni covid-19) najino delo ni potekalo po načrtu. Potek lahko opiševa v naslednjih točkah:

- pregledala sva literaturo o načinu popisovanja muzejskih predmetov in značilnostih stanovanjske kulture v 19. stoletju,
- izdelala sva teoretični del naloge (del tega sva kasneje črtala, ker npr. nisva več potrebovala načina popisovanja, izdelave obrazca za popis itd.),
- ker je od novembra 2020 pouk potekal na daljavo, se je najino raziskovanje za krajši čas prekinilo. Romana Kosa, lastnika domačije, sva prosila, da je predmete fotografiral namesto naju in o njih zapisal nekaj podatkov,
- pregledala sva fotografije in zapise o predmetih in jih razporedila v preglednice,
- 26. januarja 2021 sva se v Slamnikarskem muzeju v Domžalah pogovorila z g. Romanom Kosom, da sva pridobila vse podatke o predmetih in dopolnila preglednice,
- napisala sva razpravo in zaprosila g. Romana Kosa, da jo je pregledal in dopolnil z nekaterimi manjkajočimi podatki,
- napisala sva še zaključek in povzetek.

1.3 TEORETIČNI DEL

OPREDELITEV POJMOV:

Zakon o varstvu kulturne dediščine takole opredeljuje ključne pojme s področja dediščine:

- »**Dediščina** so dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti, ter drugi državljanke in državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot

odsev in izraz svojih vrednot, identitet, etnične pripadnosti, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas.«¹

- »Dediščina se deli na materialno in nesnovno dediščino. Materialno dediščino sestavljata premična in nepremična dediščina.«² »Premična dediščina« so premičnine ali zbirke premičnin z vrednotami dediščine.«³
- **Premičnina ali zbirka premičnin:**
  - »predstavlja izrazit dosežek ustvarjalnosti ali dragoceno prispeva h kulturni raznolikosti,
  - je pomemben del življenja na območju Republike Slovenije ali njenih regij ali
  - predstavlja pomemben vir za razumevanje zgodovinskih procesov, pojavov ter njihove povezanosti s sedanjo kulturo.«⁴
- **Zbirka predmetov:** »Zbirka je urejena skupina muzejskih predmetov, ki jih združuje enak ali soroden namen uporabe, podobne oblikovne in druge značilnosti. Zbirka so tudi vsi predmeti nekega muzeja, ki so ustrezno urejeni.«⁵

PROUČEVANJE »ŽIVLJENJSKE POTI« PREDMETOV V ETNOLOGIJI

Etnologija preučuje način življenja različnih družbenih skupin v različnih časovnih obdobjih, zanima jo vsakdan, torej tudi predmeti vsakdanjega življenja.⁶ »Zaradi teh podatkov na mikroravni o vsakodnevni rutini navadnih ljudi v njihovi interakciji⁷ z materialnimi dobrinami se etnologija tudi razlikuje od sorodnih strok – sociologije ali zgodovine. /.../ Ta metodološka izvirnost – za katero so nekateri skovali klasični grški pojem *ropografija* oz. predstavljanje navadnih reči (Cornell, 1993 citirano v Löfgrenu, 1996: 148), se je izkazala kot posebno zanimiva za proučevanje materialne kulture. Velik del interakcije med ljudmi in predmeti namreč temelji na t. i. *nebesednih elementih*, tj. na vizualni imitaciji⁸, čutnem stiku, vohalni ali slušni oceni itd. Ljudje pri interakciji aktiviramo razne čute za vrednotenje npr. različne kakovosti ali različnih tehničnih lastnosti.«⁹

»Drugi vidik materialne kulture, ki so ga nedavno uvedle (skandinavske) etnološke raziskave o materialni kulturi, je **koncept »karriere/življenjske poti« predmetov**. Raziskovalci poleg obravnavanja raznih načinov uporabe določenih predmetov in njim pripisane simbolične vrednosti, poleg tega, da jih analizirajo diahrono¹⁰, tako kot v šestdesetih letih 20. stoletja – npr. kako poljedelsko orodje postane simbol ruralnega življenja, ko ga obesijo na steno restavracije – raziskujejo tudi, kako so materialni elementi povezani s posameznimi življenjskimi zgodbami. Te »biografije potrošnikov« so najprej raziskale »kariero« raznih tipov predmetov –

¹ Zakon o varstvu kulturne dediščine, Uradni list RS, št. 16/2008 z dne 15. 2. 2008, člen 1, 2. odstavek. Dostopen na povezavi: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4144> (21. 9. 2020).

² Zakon o varstvu kulturne dediščine, 2008, 1. člen (3).

³ Zakon o varstvu kulturne dediščine, 2008, 3. člen, 29. alineja.

⁴ Zakon, 2008, 17. člen.

⁵ Polona Sketelj: Priročnik za varovanje premične kulturne dediščine v muzejih na prostem. Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, 2011, str. 11.

⁶ Mag. Tatjana Eržen Dolžan, muzejska svetovalka, Gorenjski muzej Kranj, 4. 3. 2021, opombe k nalogi.

⁷ Interakcija (iz lat.) sodelovanje, medsebojno vplivanje. Veliki slovar tujk, 2006, str. 506.

⁸ Imitacija /lat. imitatio, imitations iz imitari imitirati) 1. ponovitev glasbene teme, 2. posnemanje, oponašanje, 3. posnetek, ponaredek. Veliki slovar tujk, 2006, str. 485.

⁹ Thomas K. Schippers: Od predmetov do simbolov, Spreminjajoče se perspektive pri proučevanju materialne kulture v Evropi. Revija Etnolog, Slovenski etnografski muzej, leto 2002, letnik 12, št. 1, str. 132-133. Dostopno na povezavi: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-G5XEZ85H/> (30. 1. 2021)

¹⁰ Diahronija (gr.) raznočasnost, lastnost časa, kar se pojavlja, poteka ob različnem času. Veliki slovar tujk, 2006, str. 209.

oblek, pohištva, televizorjev, avtomobilov itd. – v domačem življenju posameznikov, gospodinjstev ali družin. Odkrile so, da nekateri predmeti dokaj hitro menjavajo lastnike, medtem ko ljudje druge hranijo še naprej, čeprav jih ne uporabljajo več. Nekateri predmeti postanejo »priljubljeni predmeti, ki služijo kot znamenja ali kažipotni za orientacijo in personalizacijo v prostoru in času« (Wallendorf in Arnould, 1988, citirano v Löfgrenu, 1996:145). Tudi najbolj navadne stvari – čevlji, klobuki, vžigalniki – lahko dobivajo čustveni naboj in ljudje nanje gledajo tako, kot na redke nakupe avtomobila ali hiše, kot na opredmetene spomine (in včasih tudi ostanke) posameznikove življenjske poti.«¹¹

POMEN USTNIH VIROV

Pri opisovanju zgodovine predmetov so ustni viri izrednega pomena. »Povedano drugače – bolj ko gremo v preteklost, manj je seveda ustnih virov in večja je raziskovalčeva omejenost v interpretaciji tistih sestavin bivanja, ki so povezane s stanovalčevimi vrednotami, z bivalnim vedenjem in občutki. Vsaj za etnološki pogled na bivalno kulturo je taka omejenost pri bistvenem.«¹²

ZNAČILNOSTI KMEČKE STANOVANJSKE KULTURE V 19. STOLETJU

Ker je Markuzova domačija zelo stara, je prav, da se nekoliko spoznava tudi z značilnostmi stanovanjske kulture v 19. stoletju, ki jo bova v tako stari domačiji zagotovo srečala. Osnova za spoznavanje je bil članek Irene Keršič z naslovom *Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. stoletju*.¹³

Glede na kurišče in odvajanje dima in glede na lego kurišča v tlorisni zasnovi razločujemo tudi v 19. stoletju po S. Vilfanu naslednje tipe: a) ognjišnico, b) dimnico, c) hišo s črno kuhinjo, d) kaminsko hišo in e) štedilniško hišo. Večino gornjih tipov je 19. stoletje prevzelo že iz prejšnjih obdobij. Vendar je potrebno poudariti, da se vsi tipi niso povsod razvrstili po kronološkem redu in da so nekateri značilni le za določen geografski prostor.«¹⁴

»**Ognjišnica** je imela odprto ognjišče pomaknjeno k steni ali na tleh sredi prostora. **Dimnica** je imela v enem prostoru krušno peč s kurilno odprtino in ognjišče (zid), ki je stalo pred to odprtino ali samostojno. **Hiša s črno kuhinjo** je imela stanovanjske prostore ločene od kuhinje oz. veže, brez dima. **Kaminska hiša** je imela v kuhinji odprto ognjišče z urejenim odvodom dima, z napo, ki je lovila iskre in dim in z zidanim dimnikom. Vsi ti tipi niso imeli urejenega odvoda dima ali pa vsaj ne v bližini kurišča. Pri **štedilniški hiši** se začenja urejen odvod dima že blizu plamena. Štedilnik je torej brezdimno zaprto kuhinjsko ognjišče. Pri nas se je začel pojavljati v 50. letih 19. stol. Pomenil je največjo inovacijo v stanovanjski kulturi tega stoletja. ... Združuje tudi kuharsko prakso – na štedilniku se pripravlja "ognjiščne" in "pečne" jedi. Razlika je v tem, da se pri štedilniku obe funkciji hkrati, torej za kuho in peko, kuri samo na enem mestu. ... V sredi 19. stol. začeta inovacija je prodrla na našem podeželju najprej v domove bogatejših kmetov, ki so imeli poleg kmetije še gostilno ali kako drugo obrt. Prve štedilnike pa srečamo v drugi polovici 19. stol. tudi pri novogradnjah.«¹⁵

¹¹ Thomas K. Schippers: Od predmetov do simbolov, str. 133.

¹² Jerneja Ferlež: Pričevalnost različnih virov za raziskovanje bivalne kulture. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, leto 2009, letnik 49. številka 3 / 4, str. 14-20 (str. 19), dostopno na povezavi: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-QVUNRUEG> (30. 1. 2021).

¹³ Irena Keršič: Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. stoletju, Slovenski etnograf 33/34, 1988/90, str. 342. Dostopno na povezavi: <https://www.etno-muzej.si/sl/etnolog/slovenski-etnograf-3334-198890/oris-stanovanjske-kulture-slovenskega-kmeckega-prebivalstva-v-19-stoletju> (30. 1. 2021).

¹⁴ Irena Keršič, 1988/90, str. 334.

¹⁵ Irena Keršič, 1988/90, str. 337-346.

Kmečka hiša je stavba, namenjena prebivanju in delu družinske skupnosti, ki se preživlja predvsem s kmetovanjem. Lahko je eno- ali večnadstropna, pritlična, vrhkletna (vrhhlevna) ali nadstropna. Ob kmečki hiši so gospodarske stavbe, ponekod samostojne, drugod povezane s kmečko hišo v enoten kmečki dom. Gradivo za kmečke hiše je bilo v preteklosti povezano z naravnimi viri v bližnji okolici (les, kamen, ilovica, slama, opeka). V Sloveniji ločimo več tipov kmečkih hiš: alpska, bovška, primorska, škofjeloško–cerkljanska, panonska in osrednjeslovenska. Ta se deli na splošno osrednjeslovensko, osrednjeslovensko v prevladi osrednjedolenjske, osrednjeslovensko v Beli krajini in osrednjeslovensko s prevlado vrhhlevne hiše.¹⁶

Kmečki dom je kmečka hiša s pripadajočimi gospodarskimi poslopji in polji. Na Slovenskem so se izoblikovali naslednji tipi kmečkih domov: enotni ali stegnjeni, gručasti, vzporedni, na vogel ali v koleno, v ključ in širikotni.¹⁷

Glede na to, da je Markuzova domačija večinoma lesena, z lesenim gankom na dveh straneh, bi jo lahko uvrstili v alpski tip kmečke hiše. Glede na razporejenost kmečke hiše in gospodarskih poslopij pa je sprva kmečki dom, ki je imela stavbe vzporedne. Sredi 19. stoletja pa so gospodarski del v nadaljevanju stanovanjske hiše podrli in ga v obliki črke L dogradili h gospodarskemu poslopiju.¹⁸

Tone Ravnikar je občinskem glasilu leta 1986 takole opisal Markuzovo domačijo: »Sedanja hiša, oziroma najstarejši del hiše, je še v glavnem lesen z vzdanimi okni in železnimi okenskimi mrežami, ki jih je upodobil Milan Kumar in drugi avtorji v knjigi »Kovane mreže«, ki je izšla leta 1973 in prikazuje lepote slovenskih kovanih mrež. V kmečki hiši je krušna peč, mesteje¹⁹ za sušenje mesa, kotel za kuhanje hrane za prašiče, okrog slemena je gank, kjer na legah sušijo koruzo, istočasno pa s tem krasijo tudi hišo, v hiši je pa tudi lesen strop z »glajto«, ki ta strop tudi drži. Gospodar Polde Kos je še pripomnil, da mu je mama povedala, da so nekdaj v kamri redili tudi prašiče, ki so jih tako zavarovali pred mrazom. V hiši imajo seveda tudi še burkle, veslco, na katero so pobrali žerjavico, lopar za vsajanje kruha in valjar, s katerim so dajali v peč težke železne lonce. To je še res ena redkih starih ohranjenih kmečkih hiš. Gospodar Polde mi je še pokazal pribor za britje iz leta 1877, letnica je namreč vrezana v ta pribor, ki ga je uporabljal še oče, pa tudi on ga še vedno uporablja. Tako, kot se še sedaj številni Študljani ukvarjajo z gojenjem semen, so to delali tudi pri Markuzu. Posušeno seme za trg so imeli spravljeno v suhih bučah. Dvoje takih buč, ki jih je poslikal Stane Čad, imajo še ohranjenih. Morda še zanimiv napis na teh bučah: na eni strani - »Bog naj živi gospodarja, ki nam vince daje brez denarja«, na drugi strani pa - »Kdor bo iz tega firkla piv, se bo po tleh valiv.« Sedanji lastnik Polde Kos bi rad še naprej poznim rodovom ohranil to zanimivo starino. Prav bi bilo, da bi to redko starino zaščitil Zavod za spomeniško varstvo. Pravi pa, da so sedaj trije lastniki te stare domačije: »črv, podru, trohne«, razen tistega dela, ki je ves prepojen od dima. Kdor si te študljanske zanimivosti še ni ogledal, si naj jo le ogleda, ne bo mu žal. Ravnikar Tone«²⁰

---

¹⁶ Slovenski etnološki leksikon, glavni urednik Angelos Baš s sodelovanjem uredniških odborov, Ljubljana, Mladinska knjiga, 2004, str. 216.

¹⁷ Slovenski etnografski leksikon, 2004, str. 216.

¹⁸ Špela Prajs, Gal Zore: Zgodbe iz Markuzove domačije v Študi v Domžalah, raziskovalna naloga s področja etnologije, Domžale, Osnovna šola Rodica, 2020, str. 8.

¹⁹ Mesteje: »pri kmečki peči tudi sajasti, smolnati del stene okoli odprtine za kurjenje«. Slovenski etnološki leksikon, 2004, str. 319.

²⁰ Ravnikar, Tone (1986). Je Markuzova hiša v Študi najstarejša? V: Občinski poročevalec. Glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva občine Domžale. 4. 6. 1986. Leto XXV. Št. 9, str. 20.

2 MARKUZOVA DOMAČIJA V ŠTUDI V DOMŽALAH

Markuzova domačija se nahaja na Študljanski cesti 12, sredi naselja Študa, ki je danes del Domžal. Več stoletij je ohranjala svojo nespremenjeno podobo. Danes je priča nekdanjega načina življenja.

Slika 1: Markuzova domačija se nahaja ob glavni vaški cesti v Študi.

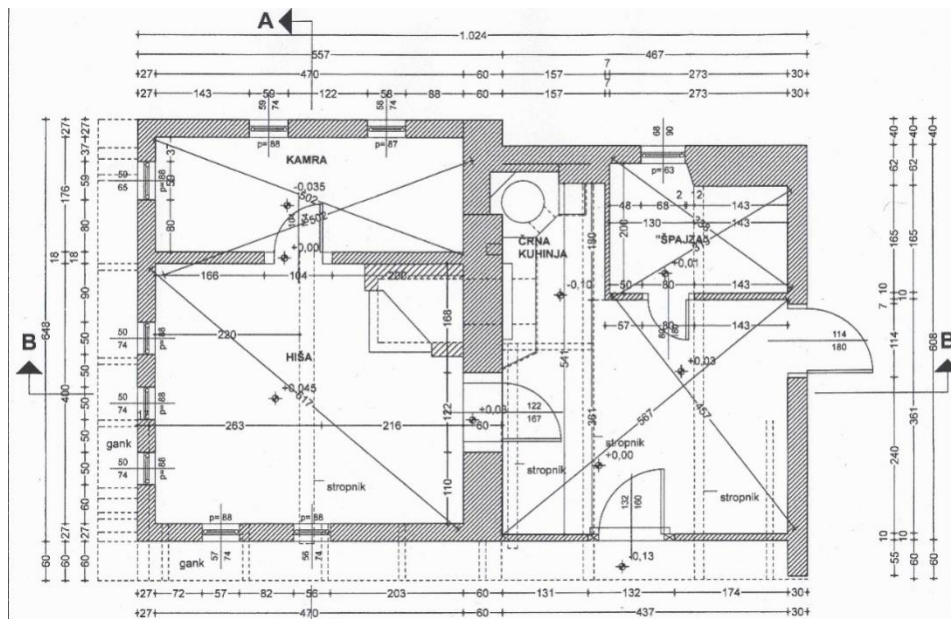
Slika 2: Med novo stanovanjsko hišo in staro kmečko hišo je le dober meter prostora.

Način življenja v njej pa se je precej spremenil leta 1941, ko se je naslednik Leopold Kos poročil z Ivano Velkavrh iz Srednjih Jarš. Do takrat so še kuhali v črni kuhinji v veži, potem pa so nekdanjo shrambo preuredili v novo kuhinjo z zidanim štedilnikom, še en prostor na isti strani stavbe pa so preuredili v spalnico za starše. Od takrat dalje niso več jedli v hiši pri bogkovem kotu, ampak v novi kuhinji. V zakonu se je Leopoldu in Ivani Kos rodilo osem otrok, od katerih je ena hčerka umrla že v otroštvu. Poleg številnih otrok sta v hiši živeli tudi Leopoldova mama Marija Kos (do svoje smrti leta 1958) in njegova neporočena sestra Ana. V tej majhni kmečki hiši je tako živela razširjena družina, ki je štela deset do enajst članov. Otroci so odraščali in odhajali od doma, starša Leopold in Ivana Kos ter teta Ana pa so v Markuzovi domačiji živeli vse do leta 1998 (smrt tete Ane) oz. 1999 (smrt očeta Leopolda). Po očetovi smrti se je mama Ivana preselila v novo hišo, ki jo je v neposredni bližini zgradil najmlajši sin Roman Kos, a je kmalu umrla (leta 2000).²¹ Čeprav ta kmečka hiša nikoli ni imela kopalnice in stranišča, so v njej živeli še pred dobrimi dvajsetimi leti.

Ko so okoli leta 1999 gradili novo hišo, so novejšo kuhinjo in spalnico staršev (cimer) podrli. Ohranili pa so se naslednji prostori: veža s črno kuhinjo in špajzo, hiša in kamra (na skici).

²¹Špela Prajs, Gal Zore: Zgodbe iz Markuzove domačije v Študi v Domžalah, raziskovalna naloga s področja etnologije, Domžale, Osnovna šola Rodica, 2020.

Skica 1: Floris pritličja – konstrukcija, povzeto po projektni dokumentaciji Metric d. o. o.²²

3 PREDMETI IN NAČIN ŽIVLJENJA V MARKUZOVI DOMAČIJI V ŠTUDI

Kakor sva že omenila, predmetov nisva popisala sama, kar sva sprva načrtovala. Zaradi epidemije se nismo smeli obiskovati, šola je potekala na daljavo. Na najino prošnjo je predmete fotografiral g. Roman Kos, nekaj fotografij pa sva povzela iz šolskega arhiva, ki je nastal ob našem lanskoletnem raziskovanju Markuzove domačije. Predmete sva razdelila v skupine glede na to, za kaj so se uporabljali.

Predmete sva ločila v naslednje skupine:

- predmeti, povezani s pripravo hrane,
- predmeti za merjenje,
- predmeti, povezani s spanjem,
- predmeti, povezani z verovanjem,
- predmeti, povezani z vzdrževanjem higiene,
- predmeti za shranjevanje živil in obleke,
- predmeti, povezani s kmetovanjem in
- različni drugi predmeti.

Vse informacije, ki jih navajava pri opisih predmetov, nama je zaupal g. Roman Kos. V času, ko se še nismo smeli obiskovati, je sam zapisal nekaj informacij o predmetih. Vsi ostali opisi predmetov so nastali 26. januarja 2021, ko sva se z g. Romanom Kosom srečala v Slamninarskem muzeju v Domžalah. Na osnovi vseh informacij o predmetih sva izdelala preglednice, ki so v prilogi raziskovalne naloge.

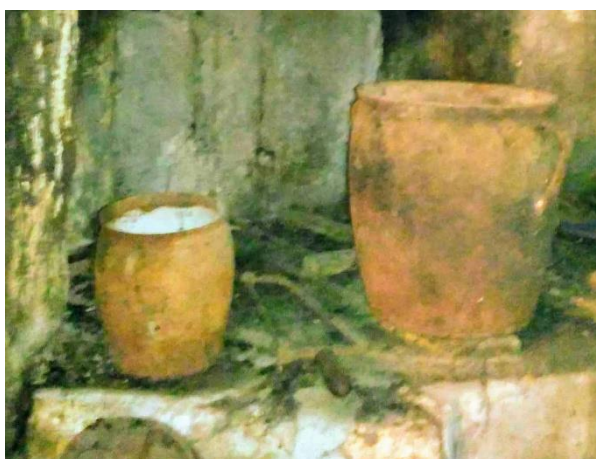
²²Projektna dokumentacija, Metric d. o. o., Ljubljanska cesta 45, Kamnik, št. Projekta 019/08, Markusova hiša, Študljanska 12, Domžale, vrsta projektne dokumentacije: obstoječe stanje, avgust 2008.

Opisani predmeti v Markuzovi domačiji so materialna dediščina, ki odraža način življenja na tej domačiji. Ker so se predmeti skozi čas spreminjali, naju je posebej zanimalo, do kdaj so jih uporabljali. Vse informacije o predmetih nama je posredoval Roman Kos, lastnik Markuzove domačije. Fotografije in opisi vseh predmetov so v prilogi raziskovalne naloge.

3.1 PREDMETI, POVEZANI S PRIPRAVO HRANE

Evid. št.	Predmeti, povezani s pripravo hrane	Prostor
1	lonci za kuhanje v krušni peči	črna kuhinja
2	pražilnik za ječmen	črna kuhinja
3	grebljica, grebla	črna kuhinja
4	lopar za kruh	črna kuhinja
5	lopata za pepel, lopatka	črna kuhinja
6	burkle	črna kuhinja
7	pokrov za krušno peč - vrata za peč	črna kuhinja
8	»dimna košara« (predmet ni imel imena)	črna kuhinja
9	kangla	shramba
10	ribežen, ribežnik	shramba
11	reta	pred hlevom

Za kuhanje v krušni peči so uporabljali **litoželezne lonce**, ki so bili v notranjosti emajlirani. V njih so kuhali jedi na žlico, pa tudi krompir, repo in peso za prašiče. Pri Markuzu so imeli tri velikosti teh loncev. Največje lonce je bilo kar težko dvigovati, saj so bili že sami lonci težki, polni pa še bolj. Da so jih potisnili v peč, so uporabljali burkle in poseben voziček – lesen valj. V krušni peči so kuhali do leta 1940. Potem pa, ko se je naslednik Leopold Kos leta 1941 ženil, so zgradili novo kuhinjo z zidanim štedilnikom. V črni kuhinji imajo tudi kotel za prašiče, vendar ni znano, kdaj je bil zgrajen. Pred izgradnjo tega so verjetno v teh loncih v krušni peči kuhali tudi hrano za prašiče (večinoma krompir in kolerabo).

Slika 3: Litoželezni lonci in svinjski kotel v Markuzovi črni kuhinji. Foto: šolski arhiv.

Slika 4: Pražilnik je bila nekakšna zaprta ponev. (Foto: Roman Kos)

Pri Markuzovih so sami pražili ječmen za belo kavo. **Pražilnik** je star več kot 80 let. Potem, ko so v naše kraje zanesli tudi surovo pravo kavo, so v njem pražili tudi to. Pražilnik je bil podoben zaprti ponvi, ki je imela zgoraj odprtino, skozi katero so vsuli zrnje. Zgoraj je bila ročica, ki so jo pri segrevanju vrteli, da so se zrna enakomerno prepražila. Kako hitro so imeli prepraženo kavo ali ječmen, je bilo odvisno od tega, kakšno količino so vsuli v pražilnik in kakšna je bila

moč ognja. S tem pražilnikom so pražili ječmen in kavo v krušni peči, ko pa so zgradili novo kuhinjo, so jo pražili na odprtini kuhalne plošče zidanega štedilnika. Zanimivo je, da so iz praženega ječmena sami delali temno pivo za veselico v Študi. Najprej so nakalili ječmen, nato so ga prepražili in zalili z vodo ter pustili, da je fermentiral v pivo. Ker je ta postopek trajal kar nekaj časa, so morali z njim začeti nekaj tednov prej, da je bilo pivo za veselico pravočasno pripravljeno. Pražilnik so uporabljali nekje do začetka druge svetovne vojne.

Grebla je podolgovata, približno pol metra dolga lesena deska na dolgem ročaju. Uporabljali so jo za premikanje žerjavice v krušni peči in za odstranjevanje pepela. Za vsak primer, če bi se pri premikanju žerjavice grebla vnela, so imeli v bližini vodo, v katero so jo v takem primeru potopili, da ni zgorela. Kljub temu se je hitro obrabila in so jo morali večkrat zamenjati.

Lopar za kruh je okrogla lesena deska na dolgem ročaju, ki se je uporabljala pri peki kruha v krušni peči. Lopar so pomokali, iz peharja so nanj stresli vzhajan hlebček testa, zarezali v testo nekaj zarez, ga premazali z mlačno vodo in dali peč v krušno peč. Okrogla deska ima premer skoraj pol metra, zato so bili hlebci kruha precej veliki. Ker lopar ni imel toliko stika z žerjavico, kot grebla, je bil nekoliko bolj trpežen. Naenkrat so v krušni peči spekli po sedem hlebcev, da so imeli kruh za cel teden, za vsak dan po enega.

Lopatka je kovinska lopata trapezaste oblike v velikosti 30 x 40 cm. Bila je vsestransko uporabna. Na njej so najprej zanetili majhen ogenj in ga nato vložili v peč. Z njo so na ogenj nalagali polena. Z lopatko so v peč »vsajali« pekače in modle, kadar so pekli potico ali štruklje. Po končani peki so z njo pečene stvari dali ven iz peči, tudi hlebce kruha. Kruh so v tej krušni peči pekli do leta 1999. Lopatka je še vedno uporabna, če kdaj pa kdaj zakurijo krušno peč.

Burkle so kovinska držala, nasajena na dolg ročaj. Uporabljali so jih za premikanje gorečih polen in kot držalo za lonce, ki so jih dajali v peč in iz nje. Lonci so bili oblikovani tako, da so bili spodaj ožji, tako da so jih z burklami objeli in dvignili. Pri postavljanju loncev v krušno peč so si običajno morali pomagati še z lesenimi valjčki, saj so bili lonci litoželezni in zato zelo težki. Pod držalo burkel so postavili lesen valj, pritisnili na držalo in s protiutežjo vzdignili lonec in ga po valjčku zapeljali k vhodu peči ali obratno k ognju. Odkar v krušni peči niso več kuhali (od 1941), burkel niso več uporabljali, zato so tudi slabše ohranjene (brez držal).

Vrata za krušno peč so kos pločevine v velikosti 50 x 70 cm, ki ima prečni podpornik. Z vrati so regulirali dotok zraka v krušno peč in uhajanje dima iz nje. Da je v krušni peči zagorelo, je moralo biti kurišče odprto. Ko pa je že bolj gorelo, so z vrati postopoma zapirali odprtino, da toplota ni uhajala ven. Odpiranje odprtine je bilo odvisno od tega, kaj so potrebovali, bodisi toploto za kuhanje bodisi za ogrevanje. Za peko kruha so potrebovali močan ogenj, zato je moral zgoreti velik kup drv, da je nastala žerjavica. To so potisnili na robove, da so bila tla peči enakomerno segreti. Tako so imeli hlebci testa, ko so jih dali v peč, enake pogoje za peko ne glede na to, ali so bili pri straneh ali na sredini. Če so kurili peč samo za ogrevanje, so naredili manjši ogenj, ki pa je gorel dalj časa. Regulirali so ga z vrati. Če so bila drva bolj debela, so malo odprli vrta, da je bolj zagorelo, potem pa so jih priprli, da je gorelo bolj počasi. Vrata za krušno peč so služila svojemu namenu vse do konca, dokler so jo uporabljali. Krušna peč je uporabna še danes in jo občasno še zakurijo.

»**Dimna košara**«, kakor sva jo poimenovala, Markuzovi pa zanjo niso imeli posebnega imena, je verjetno najstarejši predmet v Markuzovi domačiji, saj je stara toliko, kot sama kmečka hiša. To je polkrožno pletena košara nad kuriščem krušne peči, narejena iz debelejšega vrbovega šibja (velikost 1,2 x 2,5 m). Služila je za lovljenje dima, ki je prihajal iz kurišča krušne peči in

za zadrževanje toplote. Veliko so jo uporabljali tudi za prekajevanje mesa in klobas (tudi za druge, ki niso več imeli črnih kuhinj). Kadar se je pod košaro prekajevala hrana, je za kurjenje ognja skrbel oče, saj dima ni smelo biti ne premalo in ne preveč. Vedno pa je bilo potrebno paziti, da ogenj ni ušel iz peči, ker je bila nevarnost, da se »dimna košara« in s tem cela hiša vžge. Tone Ravnikar v svojem članku²³ iz leta 1986 omenja, da imajo v Markuzovi domačiji »mesteje« za sušenje mesa. Ker je ta »dimna košara« služila za sušenje mesa, sva mnenja, da jo je poimenoval »mesteje«. Slovenski etnografski leksikon pa mesteje opisuje takole: »mesteje, ostenje žekna; pri kmečki peči tudi sajasti, smolnati del stene okoli odprtine za kurjenje. Glej žekno.« Pod pojmom žekno pa leksikon navaja: »Žekno, polkrožna ali pravokotna odprtina za kurjenje kmečke peči, apnenice ali kope. Ostenje žekna pri kmečki peči ponekod imenujejo »mesteje« (Gorenjska). Žekno pred krušno pečjo so po potrebi zapirali (povezali, zavezili) s pločevinastim, redkeje z lesenim pokrovom.«²⁴ Glede na te opise meniva, da Markuzova »dimna košara« ni mesteje ali žekno. Vsekakor gre za izjemno redek predmet, ki je relikt oziroma ostalina iz preteklih stoletij.

Dokler so imeli v hlevu krave, so bile vedno pri hiši tudi **kangle** različnih velikosti. Ohranila se je desetlitraska aluminijasta kangla, ki so jo uporabljali za nošenje viškov mleka v zbiralnico. Ta je bila okoli 150 metrov oddaljena od Markuzove domačije, v gasilskem domu v Študi. Večino mleka pa so oddajali okoliškim prebivalcem, ki so vsak dan v manjših kanglicah vzeli po liter ali dva mleka. Takih odjemalcev je bilo okoli deset. Mleko so oddajali v mlekarno in bližnjim odjemalcem do okoli leta 1998.

Ribežen je predmet s kovinskim rezilom, ki so ga uporabljali za ribanje zelenjave. Imeli so dva ribežna: lesenega polmetrskega s kovinskim rezilom **z luknjicami** za ribanje korenja, repe in pese ter večjega **s tremi zarezami** za ribanje zelja. Takšne ribežne so prodajali Ribničani s suho robo in so bili potrošni material. Repe niso prav veliko kisali, veliko več so si pripravili zelja, tako da so imeli celo zimo domače kislo zelje. Pri ribanju zelja je sodelovalo več ljudi. Eni so čistili zeljnate glave in jih nosili tistemu, ki je zelje ribal. Ta je sedel na več kot meter dolgim ribežnu s tremi poševnimi zarezami. Zeljnato glavo je dal v štirikotno vodilo in jo z njim naribal. Drugi je dajal zrezano zelje v kad, tretji pa je v kadi naribano zelje tlačil bos ali z novimi škornji. Ko je bilo zelje naribano in potlačeno, so ga obtežili, po dveh ali treh tednih pa so kislo zelje že lahko jedli. Kislo zelje so pripravljali do okoli leta 1970.

Reta je veliko rešeto, narejeno iz ploščatih leskovih viter. Pri Markuzu so reto največ uporabljali za čiščenje ročno oluščenega fižola, pa tudi za pripravo semen. Reto so kupili od Ribničanov, ki jih izdelujejo še danes. Ko se je reta polomila, so jo zamenjali z novo.

3.2 PREDMETI ZA MERJENJE

Evid. št.	Predmeti za merjenje	Prostor
12	mernik – posoda za merjenje	podstrešje
13	tehtnica – rimska vaga	kmečka hiša – izba

Mernik je lesen škaaf, ki meri 30 litrov in so ga uporabljali kot prostorninsko mero za merjenje žita. Z mernikom so žito ali koruzo zmerili, vsebino stresli v vrečo in jo zavezali. Tako so točno vedeli, koliko mernikov žita je v vreči. V eno vrečo je šlo do tri mernike žita. Markuzov mernik je star okoli 120 let, vendar ni več uporaben, ker mu je odpadlo dno. Nadomestil ga je kovinski

²³ Ravnikar Tone, Občinski poročevalec, 4. 6. 1986, str. 20.

²⁴ Slovenski etnološki leksikon, 2004, str. 319 in 716.

lonec z enakim volumnom (30 litrov) ali pa je oče enostavno štel število vevnic²⁵ (z vevnico je zajel okoli litra žita), ko je jemal žito iz skrinje in ga dajal v vrečo ali v kakšno drugo posodo.

Rimska tehtnica je sestavljena iz kovinske letve z oznakami, uteži in dveh verig s kavljema. Na njej so lahko stehali do 100 funtov ali do 56 kilogramov. Obesili so jo na kavelj, kavelj z utežjo pa so dali na določeno zarezo. Na drugi kavelj so obesili tehtano stvar. Na prečnem drogu so nato odčitali, koliko funtov je neka stvar tehtala. Pri tem je morala biti tehtnica uravnotežena, poravnana. Odčitano vrednost so pomnožili s 56, da so dobili kilograme. Na drugi strani droga so bile zareze, s katerimi so tehtano stvar odčitali še bolj natančno. To tehtnico so hranili v hiši poleg krušne peči, da je bila vedno pri roki. Najpogosteje so na njej tehtali žito in gajbice s krompirjem. Uporabljali so jo vse do leta 1999.

Slika 5: Rimska tehtnica je bila v uporabi vse do konca bivanja v Markuzovi domačiji. Foto: Roman Kos.

3.3 PREDMETI, POVEZANI S SPANJEM

Evid. št.	Predmeti, povezani s spanjem	Prostor
14	krušna peč in drogovi nad njo	kmečka hiša – izba
15	klop ob krušni peči	kmečka hiša – izba
16	pletena košara za dojenčke	podstrešje

Ena od najbolj zanimivih prič o načinu življenja v Markuzovi domačiji je gotovo **krušna peč**. Po pečnicah se vidi, da je na tem mestu nekoč stala starejša krušna peč, saj so pečnice novejše. Narejena je tako, da ima zapeček, na katerega so dali lesene deske, da so na njem lahko sedeli ali ležali. Na krušno peč so lahko zlezli z dveh strani, ob steni proti veži ali ob steni pri kamri. Krušna peč je bila v zimskem času posebno pomembna za vse tiste družinske člane, ki niso imeli svoje postelje in so poleti spali zunaj hiše, npr. na senu. Tako je bilo do leta 1935. Na lesenih deskah na zapečku, včasih pa tudi v sami krušni peči, so tudi sušili določene pridelke, npr. orehe, koruzo, sadje itd. Približno 20 do 30 cm pod stropom so bili nad krušno pečjo drogovi za sušenje perila, ki so jih uporabljali večinoma le v zimskem času.

²⁵ Vevnica, vejača, vejanica, velnik, lesena lopata za vejanje. Pogosteje so jo uporabljali do uveljavljanje pajkljev konec 19. stoletja. Vejanje – odstranjevanje plev in primesi iz žitnega zrnja. Pajkelj – naprava na ročni pogon za odstranjevanje plevel in primesi iz žita. Slovenski etnološki leksikon, 2004, str. 669, 663, 400.

Slika 6: Leopold Kos (1909–1999) počiva na klopi ob krušni peči okoli leta 1990. Na polici pod klopjo so shranjevali čevlje. Na steni je bilo stalno mesto za rimsko tehtnico. Na sliki je ob vratih viden pripomoček, ki ga je mladina uporabljala za telovadbo (iz arhiva Romana Kosa).

Okoli krušne peči je bila vedno klop, ki je bila narejena iz topolovega lesa ali jagnedi. Jagnedi so topoli, ki imajo veje obrnjene tesno ob deblu navzgor. Njihov les je izredno topel, ima pa še to prednost, da nima trsk ali iveri, tako da se te ne morejo zadreti v kožo. Pod klopjo je bila polička, na kateri so hranili čevlje. Klop ob krušni peči je nekaterim članom družine služila za posteljo še pred stotimi leti. Na njej je do svojega 25-tega leta spal tudi Romanov oče Leopold Kos (roj. 1909).

Na podstrešju Markuzove domačije se je ohranila **pletena košara za dojenčke**, ki je novejšega datuma, saj so take košare uporabljali v šestdesetih letih 20. stoletja. Prodajali so jih Ribničani, pri Markuzu pa so v njih spali otroci najstarejšega sina Gregorja (roj. 1942). Pred tem so za dojenčke uporabljali zibelke ali pa so spali v predalu od predalnika. Ko so dojenčki malo zrasli, so spali v špampetu, majhni posteljici z ograjo, kasneje pa sta po dva otroka spala v eni postelji. Pri Markuzu je bilo za spanje potrebnih veliko postelj, saj je imela družina deset oz. enajst članov. Že lansko šolsko leto nam je Roman Kos o spanju povedal naslednje: *»Kot sem že omenil, so v cimru, poleg očeta in mame, spali še eden v špampetu in dva na kavču. Včasih sta tudi v špampetu spala dva. Eden je spal v kuhinji, kjer je bil divan. Dva sta spala v kamri. V hiši potem ni bilo več jedilnega kota, zato je bila miza na sredini. Ob stenah pa so bile tri postelje. Spomnim se, da sva potem v kamri spala z bratom, ko sva bila že malo večja. Bilo je mrzlo kot vrag. Na oknih so bile ledene rože, samo eno steklo je bilo na oknu in povsod je pihalo noter.«*²⁶

3.4 PREDMETI, POVEZANI Z VEROVANJEM

Evid. št.	Predmeti, povezani z verovanjem	Prostor
17	nabožne slike	kmečka hiša – izba
18	jerbas	podstrešje

Najvidnejši znaki pobožnosti in pripadnosti krščanski veroizpovedi so bili vidni v hiši - v bogkovem kotu. Že od nekdanj sta tam viseli dve nabožni sliki, ki sta bili tiskani in prekriti s steklom (velikosti 50 x 30 cm). Na njih sta Marija in Jezus na mrtvaškem odru. Že sam motiv

²⁶ Špela Prajs, Gal Zore, 2000, str. 46.

Jezusa in njegove matere na mrtvaškem odru odraža močno vero, saj kristjani verjamejo v posmrtno življenje, kjer je vse dobro na Zemlji poplačano. Na sredini bogkovega kota je bilo razpelo, križ s srebrnim kovinskim korpusom (Kristusom), ki pa je bil dotrajan, saj so les uničili lesni črvi. Zato so na sredino bogkovega kota namestili pokončno sliko svetnika svetega Antona. Zanimivo je tudi, da v bogkovem kotu ni bilo nobene poličke in da so imeli trikotno poličko, na katero so pred božičem postavili jaslice, v sosednjem kotu proti kamri.

Slika 7: Hiša z bogkovim kotom okoli leta 1980: na steni pod nabožno sliko so imeli obešeno poslikano bučo. V kotu je bil radio, na mizici ob steni pa televizija. Na steni med oknom (na sliki desno) je viselo ogledalo. Omara je bila levo od vhoda v hišo (levo od televizorja). Ob steni proti kamri je bila postelja. (Arhiv Romana Kosa).

Samo v religiozne namene so uporabljali posebno košaro iz vrbovega šibja, ki so ji rekli **jerbas**. Da je bil jerbas namenjen le za posebne namene, kažejo tudi ornament, s katerimi je poslikan. Na velikonočno soboto, dan pred velikonočno nedeljo, so v njej nosili hrano k velikonočnemu blagoslovu. Dokler je jerbas k žegnu nosila mama, je to naredila tako, da je na glavo dala volnen svitek, nanj je postavila jerbas in na glavi nesla jerbas k žeganju. To je bilo pri kapelici v Študi. Ko so jerbas nosili otroci, sta ga nesla dva, vsak za en ročaj. Jerbas so uporabljali do okrog leta 1965 ali 1970.

3.5 PREDMETI, POVEZANI Z VZDRŽEVANJEM HIGIENE

Evid. št.	Predmeti, povezani z vzdrževanjem higiene	Prostor
19	likalniki – peglezni	kmečka hiša – izba
20	lopar za stepanje prahu – klofar	kmečka hiša – izba
21	šatulja z britvijo, ogledalce s podobo kralja Aleksandra	kmečka hiša – izba
22	vojaški pas - opasač	kmečka hiša – izba

Pred sto in več leti so uporabljali **likalnike na žerjavico in likalnike na kovinski vložek**. Likalnik na žerjavico so segreli tako, da so vanj dali žerjavico, pri drugem tipu pa so v štedilniku ali peči segreli kovinski vložek in ga dali v likalnik. Električno imajo v hišo napeljeno od leta

1922²⁷, kot vsi v Domžalah, in je na začetku služila samo za razsvetljavo (par žarnic). Po letu 1931, ko so Domžale dobile elektriko iz velenjske elektrarne, pa so začeli uporabljati električne likalnike. Pred tem so uporabljali likalnike na žerjavico ali na kovinski vložek. Mama Romana Kosa je že likala z električnimi likalniki.

Za iztepanje prahu iz žimnic, na katerih so spali, so uporabljali lesen lopar ali **klofar**. To je lopar iz vrbovih viter, ki so ga prodajali Ribničani. Takšni loparji za stepanje prahu se uporabljajo še danes.

Pri Markuzovih se je ohranila zelo zanimiva lesena **šatulja za shranjevanje predmetov**. Na pokrovu šatulje je vrezana letnica 1877, poleg te so na njej še tri zanimive značke. Ena od njih je marseljeza, to je francoska himna²⁸. V tej šatulji je že Romanov ded Jernej Kos (1872–1937) hranil higienske pripomočke, kasneje pa njegov sin, Romanov oče Leopold Kos (1909–1999). V šatulji je **britev** (to je posebno oblikovan nož za britje), **kamen za brušenje britve**, **sponka za hlače**, da se te niso umazale pri vožnji s kolesom, ter majhno **ogledalo**, ki ima na drugi strani podobo kralja Aleksandra Karađorđevića²⁹. Zanimivo je tudi, da je britev še vedno zavita v pomaščen papir, ki je preprečeval, da bi rjavela. V šatulji je Leopold Kos hranil tudi **rožni venec**³⁰. Britev je oče Leopold uporabljal do leta 1970, kasneje pa se je bril z brivskim aparatom na »klince«. Glede na letnico na šatulji lahko sklepava, da ima zelo zanimivo preteklost. Glede na francoske barve zastave na eni od značk in marseljezo na drugi, sklepava, da so bile takšne šatulje verjetno namenjene francoskim vojakom. Ni pa znano, kdo je šatuljo podaril Jerneju Kosu. Znano je, da je bil Jernej Kos 7. junija 1915 vpoklican v vojsko in da je bil od leta 1915 v ruskem ujetništvu.³¹

---

²⁷ Študa jo je dobila 1. 1922. Napeljana je iz mlina posestnika Elija Beno, tudi na Mlinščico. France Bernik, 1923, str. 13.

²⁸ Marseljeza: »Zagotovo ste že slišali francosko himno, ki jo Francozi imenujejo *La Marseillaise*, v slovenščini pa jo poznamo pod imenom marsejeza ali marseljeza. Nastanek: Zaradi nezadovoljstva ljudstva ob privilegijih in razkošnem življenju višjega sloja, ob neenakosti med sloji, visokih davkih in stradanju je v Franciji leta 1789 izbruhnila **francoska revolucija**. Med ljudmi so vzniknile razsvetljske ideje, ki so povezovale svobodo, enakost in bratstvo. Zaradi strahu, da bi se revolucija razširila tudi drugod po Evropi, je kmalu prišlo do vojne z drugimi državami. Francija je tako leta 1792 napovedala vojno Avstriji in kasneje tudi Prusiji. Kmalu po napovedi vojne Avstriji je župan Strasbourga na večerji z vojaki pripomnil, da Francozi nimajo nobene patriotske pesmi, s katero bi združili vojake v boju za svojo državo. V eni sami noči je zato vojak in amaterski glasbenik Claude Joseph Rouget de Lisle napisal pesem »*Chant de guerre pour l'Armée du Rhin*« (Vojna pesem za rensko vojsko) z revolucionarnim besedilom proti tiraniji avstrijskih vojakov. Kot »*La Marseillaise*« so pesem prevzeli vojaki prostovoljci, ki so jo prepevali, ko so vkorakali v Pariz. **Leta 1795 je bila razglašena za državno himno**. Ironično so pobudnika nastanka marseljeze, župana Strasbourga Frederica Dietricha, republikanci usmrtili kot pripadnika rojalistov. Tudi avtor himne je bil priprt in je komaj ušel giljotini. **Marseljezo je Napoleon prepovedal, državna himna pa je spet postala šele 1879 v tretji republiki**. Danes je njeno krvavo besedilo še vedno kamen spotike. Pogosto so jo namreč peli med brutalno francosko okupacijo Alžirije, izkoriščajo pa jo tudi pripadniki desničarske stranke Front National, ki s »*sang impur*« (prelita kri) označujejo francoske imigrante.« Del besedila: »*K orožju, državljani!! V bataljone! Korakajmo, korakajmo! Naj teče kri, namoči naša polja!*« Povzeto po: <https://www.francoscina.com/zanimivosti/kultura/marseljeza/> (5. 2. 2021).

²⁹ Aleksander Karađorđević, jugoslovanski kralj (1888–1934): kot regent je državo vodil od leta 1918, kralj pa je postal leta 1921. Leta 1929 je uvedel osebno diktaturo. Atentat nanj v Marseillu je leta 1934 uspešno izvedel makedonski nacionalist s pomočjo hrvaških ustašev. Jelka Miranda Razpotnik, Damjan Snoj: Raziskujem preteklost, Učbenik za zgodovino v 9. razredu osnovne šole, Ljubljana, Rokus Klett, 2015, str. 90.

³⁰ Rožni venec, roženkranc, **1. molitev** prvotno 150 očenašev, ki so jo namesto molitve 150 psalmov uvedli v samostanih sredi 13. stoletja za ljudi, ki niso znali brati. Po razširjenem Marijinem čaščenju v 14. stoletju je očenaš zamenjal 150 zdravamarij, razdeljenih v tri skupine (veseli, žalostni in častitljivi del rožnega venca) po pet desetk; za vsako desetko se pove po ena od 15 skrivnosti iz Jezusovega in Marijinega življenja. Rožni venec so z bratovščinami širili dominikanci, v Ljubljani vsaj v 17. stoletju. **2. paternoster, vrstica s krollicami** za štetje prvotno 150 očenašev (od tod ime), pozneje zdravamarij. Slovenski etnološki leksikon, 2004, str. 511.

³¹ Franc Bernik, Zgodovina fare Domžale, 1923, samozaložba, str. 271 in 302.

Slika 8: Pokrov šatulje z letnico 1877 in tremi značkami.
Foto: Roman Kos

Slika 9: Značka z marseljezo – francosko himno. Foto: Roman Kos.

Za fino brušenje britve je oče Leopold uporabljal **usnjen pas**, ki ga je prinesel ded Jernej Kos iz prve svetovne vojne. Ko se je iz ruskega ujetništva vrnil domov, mu je za spomin ostal usnjen opasač, ki ga je uporabljal za fino brušenje britve.

3.6 PREDMETI ZA SHRANJEVANJE ŽIVIL IN OBLEKE

Evid. št.	Predmeti za shranjevanje živil in obleke	Prostor
23	pletenske	shramba
24	skrinje za žito	podstrešje
25	omara za prekajeno meso	podstrešje
26	visoka omara za obleko	kamra

Oče Leopold Kos je za domače potrebe kupal žganje, niso pa ga prodajali. Shranjevali so ga v **pletenkah**, steklenih posodah, ki so bile obpletene z vrbovim šibjem. Oče Leopold je žganje kupal do leta 1960.

Na podstrešju imajo še danes **dve navadni skrinji za shranjevanje žita**. Skrinji sta precej veliki, dolgi 180 cm, spojeni z zarezami. Za shranjevanje žita in še nekaterih drugih pridelkov, npr. čebule in jabolok, so uporabljali tudi skrinje za obleko, ki so že »odslužile«.

Skrinje za shranjevanje obleke so uporabljali do leta 1941. Vse skrinje so bile zelo stare in lepo obnovljene so dobile nove lastnike. Ena je bila poslikana z jajčno tempero, druga pa s klasično oljno poslikavo. Najstarejšo skrinjo, izrezljano, z nogami so posodili Slamnikarskemu muzeju (sliki 10 in 11). Po mnenju Romana Kosa je ta skrinja najstarejša. Za mnenje o starosti te skrinje sva povprašala tudi mag. Tatjano Eržen Dolžan³², ki je o njej povedala naslednje: »Dejansko je še renesančno grajena (bočni stranici sta podaljšani v noge), ima valovito obrezano desko spodaj spredaj, vendar pa nima izdelanih arkad. Ni arkadna skrinja, kakršnih je veliko v tem času. Narejena je bila nekje med 1650 in 1750. Stranice se na fotografiji zdijo lakirane ali zloščene, tako po meščansko, morda s šel lakom, če ni to kakšen novejši premaz iz druge polovice 20. stoletja. Nikdar ne bi rekla, da je rezljana skrinja, pač pa manjša, zelo lepo oblikovana neposlikana skrinja.« Roman Kos nama je potem povedal, da je bila skrinja premazana pri zadnji restavraciji pokrova in notranjega predala.

³² Mag. Tatjana Eržen Dolžan je muzejska svetovalka v Gorenjskem muzeju v Kranju.

Sliki 10 in 11: Najstarejša Markuzova skrinja je na ogled v Slamnikarskem muzeju (26. 1. 2021).

Obleko so hranili tudi v predalniku, ki je stal v hiši. S poroko Leopolda Kosa in Ivane Velkavrh leta 1941 je v hišo prišla prva **visoka omara** (ali kosten), ki so jo dali v spalnico staršev (cimer). V njej so bile police, zraven njih pa ozek predel za obešanje oblek ali plaščev. Oblačil nekoč niso imeli veliko, tako da niso potrebovali veliko omar. Otroci so ponosili obleko drug za drugim, odrasli pa so imeli v glavnem le eno lepo obleko za k maši, ostale pa so bile vsakodneвне, delovne obleke. Za obleko so imeli v kamri takoj za vrati še eno omaro.

Na podstrešju so imeli manjšo **omaro za shranjevanje prekajenega mesa in klobas**, ki so jih obesili na drogeve v notranjosti. Pri straneh je imela zračnike, zavarovane s kovinskimi mrežami. Če se je temperatura začela dvigovati, so kose mesa in klobase zavili v papir in jih zakopali v skrinje z žitom. To je bil način shranjevanja mesa v času, ko še ni bilo električnih zamrzovalnih skrinj in hladilnikov.

3.7 PREDMETI, POVEZANI S KMETOVANJEM

Evid. št.	Predmeti, povezani s kmetovanjem	Prostor
27	buče za shranjevanje semen	kmečka hiša – izba
28	kosa	gospodarsko poslopje
29	srp	gospodarsko poslopje
30	lesene vile	gospodarsko poslopje
31	koš	pred hlevom
32	lesen plug	podstrešje
33	komat	pred hlevom
34	žaga za les – velika žaga ali amerikanka	gospodarsko poslopje
35	robkalnik	gospodarsko poslopje

Posušene buče so uporabljali za shranjevanje semen. Ko so bučo posušili, so iz nje stresli semena, da je postala votla posoda. V njih so shranjevali drobna semena, npr. za solato, korenje itd. Semena so ostala suha, obenem pa so bila zaščitena pred škodljivci. Ohranjeni imajo dve z ornamentami poslikani buči, ki sta služili kot rekvizit pri neki igri študljanskih gasilcev. Poslikal jih je slikar France Čad (nekje med letoma 1933 in 1940). Predstavljali sta buteljke, iz katerih so v tej igri pili. Na eni buči je napis: *»Kdor bo iz tega frakla pil, ta se bo po tleh valil.«*, na drugi strani pa: *»Bog naj živi gospodarja, ki nam vince daje brez denarja.«* Buče so za shranjevanje semen uporabljali približno do leta 1930.

Kose so uporabljali za košnjo trave, resja in žita. Kosa za košnjo resja je bila krajša, kosa za košnjo žita pa je imela naslonilo iz blaga, ki je žito položilo na tla, ne da bi se slama zlomila.

Ohranjeno imajo še posebno držalo za koso, ki je narejeno iz rogovile. Kose za košnjo trave so uporabljali do danes, za žetev žita pa do leta 2016. Takrat je Roman Kos to koso uporabil zadnjič, da je požel nekaj snopov pira za slamo za Slamnikarski muzej.

Pri hiši je bilo vedno **več srpov**, ki so bili različnih velikosti. Uporabljali so jih pri žetvi žita približno do leta 1970. Srp uporabljajo še danes, a v druge namene.

Za nakladanje sena na voz so uporabljali **lesene vile**. Kupovali so jih pri Ribničanih. Pri hiši so imeli vedno vsaj dve ali tri lesene vile. Na travniku so jih uporabljali tudi za obračanje sena, za skladanje sena v kozolec pa so uporabljali kovinske vile. Lesene vile so uporabljali nekje do leta 1975, ko so seno še pripravljali ročno. Potem so kupili traktor s priključki za košnjo in sušenje sena ter samonakladalko. Kovinske vile občasno še vedno uporabljajo, predvsem pri delu na vrtu.

Koš je spleten iz vrbovih viter. Najprej so v leseno deščico pritrdili pokončne palice, s pomočjo katerih so potem spletili koš. Na hrbtni strani je koš raven in ima dva trakova za naramnice. Uporabljali so ga za nošenje živalske krme in za nastiljanje živini s slamo, listjem ali žaganjem. Koš je bil eden izmed najbolj pogosto uporabljenih pripomočkov, zato se je tudi hitro iztrošil. Tako kot vsa lesena pomagala in orodja so tudi koše kupovali pri Ribničanih. Koš so uporabljali, dokler so imeli živino, to je bilo do leta 2000.

Pri hiši imajo železen plug in plug, s katerimi delajo krajčke. Poleg teh dveh plugov, ki jih še danes uporabljajo, imajo na podstrešju ohranjen **lesen plug**, ki je star več kot sto let. Plug je nepopoln, saj mu manjka sprednji del (drog in kolca za konjsko vprego). Roman Kos ga je ohranil zato, ker ima še lesen lemež (to je pri plugu rezilo, ki zarezuje v zemljo). Plug so uporabljali za pripravo prsti in sajenje kulturnih rastlin. Do kdaj so uporabljali plug z lesenim lemežem, ni znano.

Komat so uporabljali za konjsko vprego. Narejen je iz kovinskih, lesenih in usnjenih delov, v notranjosti pa je mehko polnilo iz žime (to je griva in konjski rep). Pri hiši so imeli dva komata, enega malo manjšega, enega večjega. Ohranjeni komat je velikosti 70 x 50 cm. Usnje na komatu so morali najmanj enkrat na mesec premazati, da se ni izsušilo. Konju je bilo komat kar težko namestiti, zato so to opravilo delali predvsem odrasli. Morali so biti dovolj močni, da so komat lahko dvignili in ga vrgli preko konja, pri čemer se je konj pogosto upiral. Potem so komat pod konjevimi vampom zapeli. Konje so imeli do okoli leta 1980, ko so kupili prvi traktor.

Žaga amerikanka je dolga 180 cm in sestavljena iz dveh lesenih ročajev in dolgega kovinskega lista, ki ima spodaj nazobčano rezilo. Uporabljala se je za podiranje dreves in za žaganje velikih lesenih hlodov. Za žaganje je bila precej zahtevna, saj sta morala biti oba žagarja enako močna in usklajena. Delo s to žago je bilo naporno. V uporabi je bila nekje do leta 1975 ali 1980, ko so dobili motorno žago.

Za robkanje koruze so dolgo časa uporabljali posebno **desko**, ki je imela na koncu ožjega dela vpeto kovinsko ploščico. Oče Leopold Kos je dal to desko na stol in se nanjo usedel tako, da jo je imel med nogami. V eni košari je imel posušene storže koruze, drugo košaro pa je podstavil pod rob deske in začel robkati. Storž je drgnil ob kovinski rob, ki je bil vpet v deski, oluščena zrna pa so padala v podstavljeno košaro. Od tod tudi izvira ime »robkanje« koruze. To je bilo zamudno, dolgotrajno opravilo. Okoli leta 1970 pa je oče kupil napravo, ki je to delo zelo olajšala. **Robkalnik** ima kolo, ki je gonilo, na drugi strani pa je ročka. Storž so vstavili v stroj, da ga je potegnilo v notranjost, kjer so bili kovinski zobje. Ti so storž obrobkali in vse skupaj,

zrna in prazen storž, je padlo v spodaj podstavljeno posodo. Iz nje so nato odstranili storže. Robkanje z robkalnikom je potekalo zelo hitro. Robkalnik so uporabljali do leta 1990.

3.8 RAZLIČNI DRUGI PREDMETI

Evid. št.	Različni drugi predmeti	Prostor
36	gramofonske plošče	kmečka hiša – izba
37	gramofon	kmečka hiša – izba
38	gasilska čelada	veža
39	nemška čelada	veža
40	mali lojtrni voziček	kamra

Posebno življenjsko zgodbo v Markuzovi družini je imela Terezija Kos. Bila je najmlajša hči v 14-članski družini Jerneja Kosa (1840–1910) in Marije Erklavec, por. Kos (1848–1914). Jernej Kos mlajši (1872–1937) je bil njen najstarejši brat. »Ko je bila stara 21 let, je odšla na delo v Ameriko, kjer so že živeli njena sestra Frančiška ter brata Valentin in Mihael. Podobno kot sestra Frančiška je tudi ona šivala slamnike v newyorški slamnikarski tovarni.«³³ Občasno je prihajala na obisk v domovino, po letu 1930 pa se je vrnila za stalno. Takrat je s seboj iz Amerike pripeljala gramofon in več gramofonskih plošč. **Ohranjenih je 20 gramofonskih plošč premera 25 cm (ena od teh je odlomljena) in 5 plošč premera 30 cm.** Tereza Kos se je potem (leta 1933, ko je bila stara 40 let) poročila. Z možem sta v Študi zgradila hišo, v kateri sta se pogosto družila s svojimi prijatelji. Najpogosteje so poslušali Terezine gramofonske plošče in kartali. Včasih pa so tudi zapeli in zaplesali.

Večina ohranjenih plošč je izšla pri založbi Columbia (14), pet pri založbi Victor, po ena pa pri založbah Harmony, Domino, Odeon in Electra. Skoraj na vseh ploščah so slovenske pesmi, razen na štirih. Izvajalce prikazujeta spodnji preglednici. Iz nje je razvidno, da je imela Terezija Kos največ plošč **moškega kvarteta Jadran in pevcev Adria** (po tri), po dve od rodiškega rojaka **Antona Šublja**, eno Šubljevo pa v duetu z Rudolfom Banovcem. Po dve plošči sta še od dueta **Mary Udovič in Josephine Lousche**, sopranistke **Milke Šnaidove** in tenorista **Johna Ribicha**. Vsi ti so bili slovenski izseljenci ali potomci slovenskih izseljencev v Ameriki, ki so peli v slovenščini.

GRAMOFONSKE PLOŠČE (PREMER 25 CM)

Št. plošč	Izvajalci	Pesmi/skladbe (po posameznih ploščah)
3	Moški kvartet Jadran	1. Prišla bo pomlad, Zadovoljni Kranjec 2. Po gorah, Megla v jezeri 3. Ribenška 1. del, Ribenška 2. del
2	Anton Subel, bariton	1. Gor čez jezero, Še kikeljco prodala bom 2. Sveta noč, Sv. Jožef in Marija
1	Duet Rudolf Banovec in Anton Subelj	S'noč sem pri eni hiši bil, K oknu pridem
2	Duet Mary Udovič in Josephine Lousche	1. Kod bova vandrala, Vandrovček moj, Moj fantič je na Tirolsko vandrovo 2. Kak ribcam dobro gre, Ciganski otrok
2	Milka Šnaidova, sopran	1. Luna sije, Sladko je vince, Ne bom se možila 2. Po jezeru, Domovini
1	Duet Mila P. Snajdova in Franjo Potočnik	Al me boš kaj rada imela, Oj ta Polončica
2	John Ribich, tenor	1. Prišla bo pomlad, Odpri mi kamrico

³³ Špela Prajs, Gal Zore: Zgodbe iz Markuzove domačije v Študi v Domžalah, raziskovalna naloga s področja etnologije, Domžale, Osnovna šola Rodica, 2020, str. 32-34.

		2. Oj ta vojaški boben, Pobič sem star šele 18 let
1	Augusta Danilova in drugi	Micka na Srauf v Coney Island, Na maskeradi
1	Hojer Trio, instrumentalni trio	Sladki spomini – Valček, Veseli Rudarji – Koračnica
1	Slovenski mešani pevski zbor Domovina	Leži, leži ravno polje. Je pa davi slanica pala, Dobro jutro hišni očka. Oj, zdaj gremo
1	Žane iz Ljubljane	Mastne pripovedke 1, Mastne pripovedke 2
1	Dolly Kay, Phil Philips na klaviruju	I haven't told her – She hasn't told me, Fifty million Frenchmen, Can't be Wrong
1	Dixie Marimba, pevski zbor Irving Kaufman	Ride on Vaquero, Espanita

GRAMOFONSKE PLOŠČE (PREMER 30 CM)

Št. plošč	Izvajalci	Pesmi/skladbe
3	Pevci Adria, Sermon z očetom Odilo	1. Momento Mori, Našim najdražjim 2. Vstajenje, Velika noč 3. Nova maša, Poroka v cerkvi
1	Prince's Orchestra	Cecile Waltz, Millicent Waltz
1	Marek Weber in berlinski orkester Boston Waltz	1 Libelle, Boston Walzer, Sonneuntergang am St. Lorenz Walzer

Sliki 12 in 13: Ohranjene gramofonske plošče Terezije Kos. Večina ima premer 25 cm, le pet je velikih, s premerom 30 cm.

Tereza Kos je iz Amerike prinesla tudi **gramofon**, ki je bil za tisti čas že nekoliko modernejši. Lesena škatla je velika 35 x 35 cm, visoka pa približno 25 cm. Zgoraj ima ročko, v kateri je gramofonska igla. Odmevnik ima v notranjosti lesene škatle, zato so morali odpreti vratca v spodnjem delu gramofona, da se je zvok širil po prostoru. Kovinska plošča, na katero so položili gramofonsko ploščo, je pokrita z zelenim filcem. Terezija Kos je umrla leta 1973, stara 80 let.

Slika 14: Gramofon Terezije Kos (Foto: Roman Kos).

V Markuzovi domačiji je ohranjena tudi **gasilska čelada**, kakršne so uporabljali gasilci ob ustanovitvi gasilskega društva v Študi. Čelada je narejena iz usnja in okovana z medeninasto pločevino. To so bile nekoč vojaške čelade nekega rodu avstro-ogrske vojske. Gasilci so jo uporabljali za zaščito pri reševalnih in požarnih akcijah. Kmalu po drugi svetovni vojni so jih zamenjali z novejšimi iz pločevine.

Slika 15: Gasilska čelada ob ustanovitvi študljanskega gasilskega društva. Foto: Roman Kos.

Slika 16: Nemška čelada je služila kot korec za gnojnico. Vidni sta dve luknji za ročaj. Foto: R. Kos.

Markuzovi so ohranili tudi **nemško čelado iz časa druge svetovne vojne**, ki ima prav tako zelo zanimivo zgodovino. Med drugo svetovno vojno so takšne čelade nosili nemški vojaki. Bile so trdne, narejene iz neke posebne kovine ali zlitine. Znotraj so imele usnjeno ogrodje, ki je preprečevalo, da bi glave vojakov imele stik s hladno kovino. Po koncu vojne, ko so jih nemški vojaki odvrkli, so se valjale vsepovsod. Ljudje so jih jemali večinoma za korce za gnojnico. Tako je vojna dobila svoj simbolični pomen. Tako kot smrdečo gnojnico je nihče ne mara. Čelada, ki je ohranjena pri Markuzu, ima vidne luknje za ročaj korca. Za zajemanje gnojevke so jo uporabljali nekje do leta 1960.

Pri Markuzovih so imeli tudi **majhen lojtrni voziček**, ki je bil dolg 120 cm in širok 60 do 70 cm. Uporabljali so ga za prevoz manjšega tovora s polja ali za v mlin in prevoz nakupljenih stvari iz trgovine. Z njim so se zelo radi igrali tudi otroci, saj je bil voziček zanje ena izmed najboljših igrac. Njihov mali lojtrni voziček je razpadel okoli leta 1960. Roman Kos je pred leti pridobil prav takšnega, kakršnega so imeli. Ta je danes spomin na nekdanje čase, včasih pa tudi zabavna igrača za njegove vnuke.

4 RAZPRAVA IN SKLEPNE UGOTOVITVE

4.1 PRIMERJAVA PREDMETOV IZ MARKUZOVE DOMAČIJE S STANOVANJSKO KULTURO 19. STOLETJA

Predvidevava, da v starih kmečkih domačijah najdemo veliko predmetov, ki spominjajo na pretekli čas. To sva pričakovala tudi pri predmetih v Markuzovi domačiji. Primerjala sva nekaj značilnosti stanovanjske kulture 19. stoletja³⁴ z načinom življenja, ki nam ga prikazujejo ohranjeni predmeti v Markuzovi domačiji.

Tip domačije glede na kurišče in odvajanje dima

19. stoletje: »Glede na kurišče in odvajanje dima in glede na lego kurišča v tlorisni zasnovi razločujemo tudi v 19. stoletju po S. Vilfanu naslednje tipe: a) ognjišnico, b) dimnico, c) hišo s črno kuhinjo, d) kaminsko hišo in e) štedilniško hišo. Večino gornjih tipov je 19. stoletju prevzelo že iz prejšnjih obdobj. Vendar je potrebno poudariti, da se vsi tipi niso povsod razvrstili po kronološkem redu in da so nekateri značilni le za določen geografski prostor.«³⁵

Markuzova domačija: Za mnenje glede tipa kurišča sva zaprosila etnologinjo Sašo Roškar, ki meni takole: »Markuzova kmečka hiša je primer hiše z ognjiščem (črno kuhinjo) v veži. To je bolj preprost tip, saj črna kuhinja ni bila poseben prostor. Napreden je bil v tem oziru, da so bili bivalni prostori brez dima. Tipi se razlikujejo tudi glede na geografsko lokacijo. V našem prostoru ni ognjišnice in kaminske hiše. Ne poznamo tudi nobene dimnice – hipoteza je, da se niso ohranile. Za Gorenjsko vemo, da so bile črne kuhinje že zelo zgodaj, glede na druge dele Slovenije.«

Pri Markuzovi domačiji so uporabljali črno kuhinjo v veži za kuho do leta 1941, za peko pa do leta 1999, dokler so živeli v njej. Zaradi poroke naslednika Leopolda Kosa so leta 1941 zgradili novo kuhinjo z zidanim štedilnikom, ki je značilnost štedilniške hiše. Kljub temu, da v črni kuhinji po letu 1941 niso več kuhali, pa so jo še vedno uporabljali za peko in prekajevanje hrane.

Črna kuhinja

19. stoletje: »Ognjišnica: pri tem tipu sledimo različnim razvojnim fazam v posameznih območjih. Najpreprostejša je stavba, kjer je odprto ognjišče pomaknjeno k steni ali pa je na tleh sredi prostora. Dim se dviga v ostrešje, ker stropa ni. /.../ Visoko odprto ognjišče, kot naslednja stopnja v razvoju, je bilo v 19. stoletju v veljavi ... kot splošno razširjen tip na Gorenjskem, v osrednji Sloveniji in tudi v Prekmurju. Na Gorenjskem in ponekod v osrednji Sloveniji so bila ognjišča tudi v povezavi s predpečkom.«³⁶

Markuzova domačija: Meniva, da je bilo tako prav v Markuzovi kmečki hiši. Pred odprtino za kurjenje krušne peči je dvignjen, dokaj širok predpeček. Gospodinji pri pripravi hrane in pri kuhi v tem primeru ni bilo treba več čepeti, temveč je lahko stala. Delo ji je bilo s tem precej olajšano.

³⁴ Irena Keršič: Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. st., 1988/90, str. 342-377.

³⁵ Irena Keršič, 1988/1990, str. 334.

³⁶ Irena Keršič, 1988/1990, str. 337–338.

19. stoletje: »Črne kuhinje so bile skoraj vedno zidane, iskre so se lovile pod kamnitim velbom in tudi dim se je dvigal pod velb, od tam pa našel izhod skozi odprtino v ostrešje ali pa je silil ven pri oknih in vratih ali kasneje v dimnik.«³⁷

Markuzova domačija: Črna kuhinja v veži Markuzove hiše se razlikuje od opisane po tem, da nima kamnitega velba. Namesto tega ima velbasto pleteno košaro, ki je lovila dim. Da se ne bi vnela, so morali vedno paziti, da niso iskre ušle iz krušne peči. Glede na to, da je bil velb v Markuzovi domačiji spleten iz vrbovega šibja, gre verjetno za najstarejšo obliko črne kuhinje. Kako se je izognila vsem požarnim predpisom od Marije Terezije dalje, ki so zahtevali zidane požarne stene in dimnik, nam ni znano. Roman Kos je takole opisal potovanje dima: »*Včasih je šel dim iz peči enostavno navzgor, pod streho. Če je bil nizek zračni pritisk, je bilo dima do polovice veže, zato je vse črno. Pred ognjiščem na stropu je lesena, pletena košara, kjer se je dim ustavil. /.../ Okoli te odprtine, pokrite s polkrožnim pletenjem iz vrbovih vej, kjer je šel dim pod streho, so bile ravne lesene deske. Dimnika ni bilo. Ker je šel dim direktno na podstrešje, še danes vidimo črne špirovce, ki so impregnirani z dimom, stari več sto let. Tega niso nič popravljali, tako je ostalo.*«³⁸

19. stoletje: »Ta tip kuhinje je bil pomemben tudi zaradi sušenja mesa pod obokom; prav zaradi te funkcije se zdi, da so uporabniki toliko časa vztrajali pri njej in so se, ko so vpeljali štedilniško kuhinjo, raje odločali za nov prostor in črne kuhinje niso opustili ali predelali.«³⁹

Markuzova domačija: Enako velja tudi za Markuzovo domačijo, saj so štedilniško kuhinjo zgradili drugod, v prostoru nekdanje shrambe. Črno kuhinjo pa so ohranili zato, da so pod dimno košaro lahko še naprej prekajevali meso in v krušni peči pekli kruh. Meso in klobase so še dolgo prekajevali tudi za druge, ki niso imeli več črne kuhinje.

19. stoletje: »Povsod je v črni kuhinji stalo orodje za kurjenje in kuhanje v peči: **burkle, lopar, omelo, valji** (ki so jih uporabljali pri prestavljanju večjih in težjih posod, da so nanje naslonili burkle).«⁴⁰

Markuzova domačija: Pri Markuzu v črni kuhinji še danes najdemo orodje, kot so burkle, lopar, grebla in lopatka. Imeli so tudi omelo iz koruznega ličkanja, ki so ga morali večkrat zamenjati, ker se je vnelo in uničilo. Imeli so tudi valjčke, s katerimi so z burklami porinili lonce v krušno peč. Poleg omela, ki ga ni več, so najslabše ohranjene burkle, ker jih niso več uporabljali od leta 1941, ko v krušni peči niso več kuhali. Ohranilo pa se je več litoželeznih loncev, ki so jih uporabljali za kuhanje v peči.

19. stoletje: »V drugi polovici 19. stol. so se uveljavili **svinjski kotli**, ki so bili poslej sestavni del črnih kuhinj.«⁴¹

Markuzova domačija: Tudi v Markuzovi domačiji se je ohranil svinjski kotel. Uporabljali so ga nekje do leta 1965, potem pa so kupili kovinskega, ki je stal zunaj.

Spanje:

19. stoletje: »Postelja je v 19. stoletju pomenila izrazito prestižni objekt v hiši, saj je navadno v njej spal le gospodar z ženo in ponekod še stari in bolni. Drugi v hiši običajno postelje niso

³⁷ Irena Keršič, 1988/1990, str. 334.

³⁸ Špela Prajs, Gal Zore, 2020, str. 44.

³⁹ Irena Keršič, 1988/1990, str. 334.

⁴⁰ Irena Keršič, 1988/1990, str. 334.

⁴¹ Irena Keršič, 1988/1990, str. 342.

imeli.«⁴² »Hlapci in domači sinovi so spali v hlevih na pogradih, otroci za pečjo ali poleti na listju ali senu, tete in strici na klopi ob peči, v kleti, v čumnati ali v zgornji kamri, poleti tudi občasno v stanovih na planini ... Poleg postelj je torej za ležišče pozimi najpogosteje služila **peč, klopi ob peči in klopi pri mizi** (premične klopi so pogosto zvečer prenesli k peči). Poleti pa so pogosto spali na mrvi — na senu ali listju.«⁴³

Markuzova domačija: Tudi pri Markuzu niso imeli dovolj postelj za številno družino. Oče Leopold Kos je v mladosti, do svojega 25 leta (to je leta 1934), spal na klopi ob krušni peči. Ko se je leta 1941 poročil, so zgradili spalnico za starše, ki so ji rekli »cimer«. Spali niso tako kot v 19. stoletju, saj so vsi spali v posteljah ali na divanih. Dojenčki so spali v zibelki, manjši otroci pa v špampku. Ko so bili otroci večji, sta spala po dva v isti postelji.

Skrinje in omare:

19. stoletje: »**Skrinje** so bile najstarejši in najpogostejši kos pohištva za shranjevanje. Šele pozneje so jih začele delno nadomeščati **omare**. /.../ Po načinu izdelave ločimo tesarske (ali tesane) in mizarske skrinje. Tesarske skrinje so bile starinskih konstrukcij, narejene za posebno vezavo brez žeblov in brez lepljenja. Običajno so bile izdelane iz trdega lesa. /.../ Skrinje z vzorci so služile za shranjevanje obleke, za shranjevanje živil (moke, zrnje, fižola, suhega sadja) pa so rabili običajno nekrašene skrinje. /.../ Skrinje za obleke so degenerirale v skrinje za moko ali skrinje za stare obleke na podstrešju. /.../ V ostalih pokrajinah v Sloveniji so se rezljane skrinje pojavile na kmetijah le sporadično⁴⁴ in so jih posedovale verjetno le bogate kmetije, saj je bil način krašenja zahtevnejši in je zahteval boljše obrtnike, ki so bili tudi dražji.«⁴⁵

Markuzova domačija: Pri Markuzu so imeli nekaj lepo poslikanih skrinj, ki pa so dobile novo funkcijo in nove lastnike. Eno tradicionalno poslikano skrinjo je Roman Kos zamenjal za svojo prvo posteljo. Skrinjo, poslikano z jajčno tempero, so restavriral in krasi stanovanje Romanovega sina. Lepo izrezljana skrinja, ki je verjetno najstarejša od vseh, pa je na ogled v Slamnikarskem muzeju v Domžalah. Tudi pri Markuzu so do leta 1941 v teh skrinjah hranili obleko. Na podstrešju sta se do danes ohranili dve veliki tesarski skrinji, v katerih so shranjevali žito do leta 1980.

19. stoletje: »**Omare za obleko** so bile pogosteje v rabi v drugi polovici 19. stoletja. /.../ V kmečke domove so prišle pogosteje zlasti v zadnji tretjini 19. stoletja, ko so bogatejše neveste že pripeljale na dom polirano opravo. Z balo sta prišli tudi po dve omari in tako so začeli shranjevanje obleke ločevati, posebna omara je bila za nevesto in posebna za ženina.«⁴⁶

Markuzova domačija: Prva omara za shranjevanje obleke je v Markuzovo domačijo prišla šele leta 1941, ko sta se poročila Leopold in Ivana Kos. Pred tem so za obleko poleg lepo okrašenih skrinj uporabljali še predalnik, ki so ga imeli v hiši.

Shranjevanje živil:

19. stoletje: »Za shranjevanje živil, zlasti mesa, so imeli predvsem v Prekmurju **omare**, ki so bile pletene iz šibja, imenovane »lese«. Običajno so jih imeli na podstrešju ali v kleti. Bile so zračne, hkrati pa so bila živila zavarovana pred podganami, mišmi in drugo nadlogo.«⁴⁷

⁴² Irena Keršič, 1988/1990, str. 342.

⁴³ Irena Keršič, 1988/1990, str. 364.

⁴⁴ Sporadično: (nlat. sporadicus iz gr. sporadikos raztresen) raztreseno, osamljeno, posamično, nestalno, neredno, občasno. Veliki slovar tujk, 2006, str. 1083.

⁴⁵ Irena Keršič, 1988/1990, str. 367-369.

⁴⁶ Irena Keršič, 1988/1990, str. 370-371.

⁴⁷ Irena Keršič, 1988/1990, str. 374.

Markuzova domačija: Tudi pri Markuzu so imeli na podstrešju omaro za shranjevanje živil, zlasti prekajenega mesa. Ta omara ni pletena iz šibja, ampak je narejena iz masivnega lesa. Ima zračnike, ki so prekriti s kovinskimi mrežami, da so bila živila zavarovana pred podganami, mišmi in drugimi škodljivci. Poleg tega so imeli v veži kredenco za shranjevanje posode in živil, ki pa se ni ohranila.

Sušenje in likanje perila:

19. stoletje: »Okrog peči v »hiši« so bili pogosto **leseni »gavtri« za sušenje perila**. Zlasti na Gorenjskem so perilo sušili tudi na »ganku«. Za likanje so uporabljali **težke železne likalnice z vložki**, ki jih srečamo že v inventarjih svobodnikov na Kranjskem v 18. stoletju.«⁴⁸

Markuzova domačija: Tudi pri Markuzu so imeli okrog peči lesene drogove za sušenje perila. Uporabljali so jih predvsem v zimskem času, ko perila niso mogli sušiti zunaj. Na zapečku so imeli lesene deske, na katerih so sušili orehe in podobne stvari. Na ganku so sušili koruzo, nikoli pa tam niso sušili oblek in drugega perila. Včasih so koruzo (na začetku zime, ker se na ganku še ni posušila dovolj) dosušili v peči po peki kruha. Za likanje so uporabljali težke železne likalnice na žerjavico in likalnice s kovinskimi vložki, ki so jih prej segreti v krušni peči ali v zidanem štedilniku. Po letu 1931, ko so Domžale dobile elektriko iz velenjske elektrarne, pa so začeli uporabljati električne likalnice.

Ponekod so drogove ob krušni peči imenovali gliste. V Slovenskem etnološkem leksikonu so gliste: »leseno ogrodje iz dveh ali več debelejših palic za sušenje nad ognjiščem ali oblačil ob krušni peči. Ogrodje glist nad ognjiščem je bilo pritrjeno na strop, gliste ob peči so bile iz palic, na enem koncu vtaknjenih v zid, na vogalih peči v železno zanko, ki je visela s stropa. Imeli so jih na Gorenjskem, v osrednji Sloveniji in na Koroškem do okoli 1950.«⁴⁹ Roman Kos je na vprašanje, kako so imenovali te drogove, odgovoril: »*Mi nismo uporabljali izraza gliste - rekli smo jim štange pri peči. Gliste so uporabljali slamnikarji, nekaj sem jih naredil tudi za Slamnikarski muzej. Pod stropom so imeli obešene letve z obojestranskimi klini, na katere so obešali slamnike.*«

4.2 PROTIPOŽARNA VARNOST V MARKUZOVI DOMAČIJI

Glede na to, da so pri Markuzu uporabljali »dimno košaro« iz šibja, ki ni imela posebnega imena, in niso imeli dimnika, naju je zanimalo, kakšna so bila požarnovarnostna pravila iz časa Marije Terezije in kasneje. V ta namen sva natančneje preučila zgodovino požarnovarnostnih predpisov v preteklih stoletjih, povezanih s požarno varnostjo.⁵⁰

Terezijansko-jožefinska doba (Marija Terezija 1740–1780 in Jožef II. 1780–1790) je prinesla napredek v habsburški monarhiji na številnih področjih (reforme državne uprave, davčnega sistema, reorganizacija vojske itd.), pa tudi na področju požarne varnosti. »Deželna vlada za Kranjsko je 19. oktobra 1748 odredila, da je treba sleherno leto pregledati vse dimnike in ugotoviti, če so pravilno ometani in pravočasno ometeni ali ne. Malomarnost so kaznovali s 2 goldinarjema v prid požarnega sklada.«⁵¹ **Požarni red Marije Terezije za Kranjsko** je veljal predvsem za mesta, za podeželje pa le »po možnosti«. V začetku leta 1773 je Kranjsko deželno

⁴⁸ Irena Keršič, 1988/1990, str. 377.

⁴⁹ Slovenski etnološki leksikon, 2004, str. 144.

⁵⁰ Rudolf Nanger: Kratek pregled razvoja požarnovarnostne zakonodaje na Slovenskem. Revija Ujma, Uprava RS za zaščito in reševanje Ministrstva za obrambo 6. številka, 1992, str. 254–259.

⁵¹ Rudolf Nanger, 1992, str. 255.

glavarstvo na osnovi požarnega reda Marije Terezije izdalo nov požarni red. Tudi ta je bil osredotočen le na požarno varnost v mestih. Podobno je bilo v času Ilirskih provinc (1809–1813). Nov požarni red je bil nato objavljen **18. 5. 1825** (v t. i. predmarčni dobi oz. v dobi. t. i. Meternichovega absolutizma, centralizacije države). Zanimivo je, da je bil objavljen tudi v slovenskem jeziku z naslovom »*Ognj gasitni navod ali naredbanje ognj gasiti*«. S tem novim predpisom so poostri terezijansko-jožefinske ter francoske gradbene predpise. Ta požarni red so morali dvakrat na leto prebrati prebivalcem na javnem kraju. Vseboval je tudi določila, s katerimi so ustanavljali gasilske skupine. Nov stavbni red za Vojvodino Kranjsko, ki je bil sprejet **25. 10. 1875**, pa je bil podoben redu vojvodine Štajerske. Z nekaterimi izjemami je **prepovedoval lesene zgradbe** (razen ut, kozolcev in zasilnih objektov), odpravljaj uporabo starih lesenih delov zgradb, omejeval uporabo manj trdnih gradiv (npr. ilovice), dovoljeval graditev le poklicnim obrtnikom ter praviloma zahteval vratne podboje iz kamna, kritje streh z opeko in škrljem ter predpisoval lego peči in ognjišča. **Leta 1881** je centralna oblast na Dunaju izdala ustrezne predpise, ki so veljali za takratne slovenske dežele. V šestih poglavjih je bila nanizana vsa problematika takratnega požarnega varstva. Drugo poglavje je govorilo o **preprečevanju požarov, ometavanju dimnikov**, požarni straži in v glavnem ponavljalo določbe prejšnjih požarnih redov..⁵²

Markuzova »dimna košara« brez imena, ki je imela vlogo dimnika, je preživela vsa pretekla stoletja brez zagotavljanja s predpisi zahtevane požarne varnosti. Če bi bila ometana, potem verjetno ne bi prepuščala dima in ne bi mogla opravljati svoje funkcije nekakšnega dimnika. Terezijansko-jožefinski požarni redi so bili osredotočeni predvsem na požarno varnost v mestih, za podeželje pa so veljali le »po možnosti«. Verjetno bi moral »dimno košaro« odpraviti predpis za Kranjsko iz leta 1875, vendar je preživela tudi tega. Slamnato streho nad stanovanjsko hišo so pri Markuzu zamenjali okoli leta 1925,⁵³ Tudi ta je predstavljala izredno nevarnost za požar, še posebno zaradi neurejenega dimnika, ki ga je nadomeščala »dimna košara«, spletena iz šibja.

Prvo brizgalno je v Domžalah imel slamnikarski tovarnar Franc Harack in sicer leta 1872. Požarno brambo so v Domžalah ustanovili leta 1889 in 1911 zgradili prvi gasilski dom. Požarna bramba se je kasneje preimenovala v Prostovoljno gasilno društvo Domžale. V Stobu je bilo gasilsko društvo ustanovljeno leta 1906.⁵⁴ Gasilsko društvo Študa pa je bilo ustanovljeno leta 1930, prvi gasilski dom pa so v Študi zgradili leta 1932.⁵⁵ Markuzovi fantje so bili člani gasilskega društva v svojem kraju, kar je gotovo pozitivno vplivalo na to, da do požara v njihovi domačiji nikoli ni prišlo.

5 ZAKLJUČEK

Raziskovalna naloga o predmetih v Markuzovi domačiji nama je prinesla veliko novega znanja o tem, kako so v preteklosti živeli ljudje na podeželju. Predmeti so neme priče o tem, kako je potekalo njihovo življenje. Govorijo nam, na kakšen način so kuhali, kje so spali, shranjevali oblačila in živila itd. Posebno težko si je danes predstavljati, koliko dima je bilo v veži s črno kuhinjo glede na to, da krušna peč ni imela dimnika. Vsa dela v kuhinji in drugod po hiši ter pri

⁵² Rudolf Nanger, 1992, str. 255–256.

⁵³ Špela Prajs, Gal Zore, 2020, str. 60.

⁵⁴ Franc Bernik, Zgodovina fare Domžale, 1923, str. 203–206.

⁵⁵ Stane Stražar, Domžale, mesto pod Goričico, 1999, str. 293.

kmetovanju so bila fizično precej bolj naporna kot danes, saj niso imeli nobenih strojev. Kljub temu, da je družina štela deset oz. enajst članov, so po letu 1935 vsi spali v posteljah, le da sta po dva otroka spala v isti postelji. Zanimivo je tudi, da se je ohranilo veliko posebnih predmetov, kot so gramofon in gramofonske plošče Terezije Kos, ki jih je prinesla iz Amerike, dve vojaški čeladi, vsaka s svojo zgodovino, poslikane buče za semena in francoska vojaška šatulja, v kateri so hranili britev, žepno ogledalo s podobo kralja Aleksandra in še več drugih predmetov.

Glede na to, da smo življenje na Markuzovi domačiji raziskovali že dve šolski leti, meniva, da smo odkrili že veliko zanimivosti. Kljub temu bi se še našle teme za raziskovanje. V prihodnje bi lahko raziskali še slikovno gradivo oziroma stare fotografije, ki so se ohranile. O načinu življenja in o predmetih, ki so jih uporabljali, bi se lahko pogovorili še z brati in sestrami Romana Kosa, ki so še živi in imajo na življenje v Markuzovi domačiji vsak svoje spomine.

6 LITERATURA IN VIRI

LITERATURA:

- Franc Bernik: Zgodovina fare Domžale, samozaložba, natisnila Slatnarjeva tiskarna v Kamniku, 1923.
- Špela Prajs, Gal Zore: Zgodbe iz Markuzove domačije v Študi v Domžalah, raziskovalna naloga s področja etnologije, Domžale, Osnovna šola Rodica, 2020.
- Jelka Miranda Razpotnik, Damjan Snoj: Raziskujem preteklost, Učbenik za zgodovino v 9. razredu osnovne šole, Ljubljana, Rokus Klett, 2015.
- Polona Sketelj: Priročnik za varovanje premične kulturne dediščine v muzejih na prostem. Ljubljana, Slovenski etnološki muzej, 2011.
- Ravnikar, Tone (1986). Je Markuzova hiša v Študi najstarejša? V: Občinski poročevalec. Glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva občine Domžale. 4. 6. 1986. Leto XXV. Št. 9, str. 20.
- Slovenski etnološki leksikon, glavni urednik Angelos Baš s sodelovanjem uredniških odborov, Ljubljana, Mladinska knjiga, 2004.
- Stane Stražar: Domžale, mesto pod Goričico, Domžale, Odbor pri Kulturnem društvu Miran Jarc Škocjan pri Domžalah, 1999, str. 293
- Veliki slovar tujk, strokovni urednik Miloš Tavzes, zbiratelj in urejevalci gradiva Gregor Adlešič ... et al. Ljubljana, Cankarjeva založba, 2006.

LITERATURA, DOSTOPNA NA SPLETU:

- Franc Bernik: Zgodovina fare Domžale, samozaložba, 1923.
- Jerneja Ferlež: Pričevalnost različnih virov za raziskovanje bivalne kulture. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, leto 2009, letnik 49. številka 3 / 4, str. 14-20 (str. 19), dostopno na povezavi: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-QVUNRUEG> (28. 9. 2020).
- Irena Keršič: Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. stoletju, Slovenski etnograf 33/34, 1988/90, dostopno na povezavi: <https://www.etno-muzej.si/sl/etnolog/slovenski-etnograf-3334-198890/oris-stanovanjske-kulture-slovenskega-kmeckega-prebivalstva-v-19-stoletju> (30. 1. 2021).
- Rudolf Nanger: Kratek pregled razvoja požarnovarnostne zakonodaje na Slovenskem. Revija Ujma, Uprava RS za zaščito in reševanje Ministrstva za obrambo 6. številka, 1992, str. 254-259.

- Thomas K. Schippers: Od predmetov do simbolov, Spreminjajoče se perspektive pri proučevanju materialne kulture v Evropi. Revija Etnolog, Slovenski etnografski muzej, leto 2002, letnik 12, št. 1. Dostopno na povezavi: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-G5XEZ85H/> (30. 1. 2021)
- Zakon o varstvu kulturne dediščine(ZVKD-1)(Uradni list RS, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13, 32/16 in 21/18 – ZNOrg), , dostopen na povezavi: <https://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4144> (28. 9. 2020).

USTNI VIRI

- Roman Kos, Slamnikarski muzej v Domžalah: intervju 26. januarja 2021 in po elektronski pošti od decembra 2020 do februarja 2021.
- Mag. Tatjana Eržen Dolžan, muzejska svetovalka, Gorenjski muzej Kranj, 4. 3. 2021, opombe k nalogi.
- Saša Roškar, univ. dipl. etnolog in kulturni antropolog, konservator, konservatorski svetnik, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj, 25. 2. 2021, opombe k nalogi.

SLIKOVNI VIRI

- Fotografije predmetov Romana Kosa, 9. 11. 2020.
- Fotografije iz arhiva Romana Kosa.
- Fotografije iz šolskega arhiva.
- Tloris: Metric projektiranje, oblikovanje in inženiring d. o. o., Šutna 9, 1241 Kamnik, Projektna dokumentacija, Posnetek obstoječega stanja, risbe in fotodokumentacija, odgovorna oseba projektanta: Damjana Črček, številka projekta: 019/08, številka izvoda 1, Kamnik, avgust 2008 (hrani Roman Kos).

MATERIALNI VIRI

- 40 starih predmetov, ohranjenih v Markuzovi domačiji (hrani lastnik Roman Kos).

7 PRILOGA: OPISI PREDMETOV IZ MARKUZOVE DOMAČIJE V ŠTUDI

PREDMETI, POVEZANI S PRIPRAVO HRANE

Evidenčna številka	MD 1
Ime predmeta	LONCI ZA KUHANJE V KRUŠNI PEČI
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>

Fizični opis	Litoželezni lonci so z notranje strani emajlirani. Imajo so tri velikosti loncev. Največji je visok pol metra in je 30 do 40 cm širok, drugi so malo manjši. To so livarski izdelki.
Starost	Pri hiši so več kot 100 let.
Zgodovina predmeta	Take lonce so izdelovale livarne v Dvoru, pa v Ljubljani, kjer so delali še mnoge druge stvari, od križev za pokopališča, pa do podstavkov za mize oz. vsega, kar se je dalo vlivati. Take izdelke so prodajali tudi po hišah ali pa so jih kupili na sejnih. Pred tem so imeli glinene lonce, ovite s kovinsko žico, ki pa se niso ohranili. Ohranil se je samo drog nad pečjo, ki spominja na to, kako so glinene lonce vezali z žico.
Uporabnost predmeta	Kovinske lonce so uporabljali za kuhanje v krušni peči. Največji je služil za kuhanje hrane za prašiče (repe, pese itd.). V drugih so kuhali jedi na žlico in krompir. Delo z njimi je bilo kar težko. Že prazen lonec je težak, ko pa je bil poln, pa še toliko bolj. Potrebovali so burkle in voziček, da so ga potisnili v krušno peč.

Evid. št.	MD 2
Ime predmeta	PRAŽILNIK ZA JEČMEN
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>
Fizični opis	To je ponev s pokrovom in lopaticami. Ima tudi ročico, ki lopatice krožno premika in s tem meša zrnje. Narejena je iz pločevine in železnih delov. Premer posode je 30 cm.
Starost predmeta	Star je 80 let.
Zgodovina predmeta	Ni znano, kje so ga dobili.
Uporabnost predmeta	Uporabljali so ga za praženje prave kave in ječmena, za belo kavo. Kupili so surovo pravo kavo, potem so jo sami prepražili. Spodaj je bila posoda zaprta, zgoraj pa so vratca, skozi katera so natrosili zrna, zaprli in dali v luknjo zidanega štedilnika in vrteli ročico. S tem, ko so mešali, se je enakomerno popražilo. Še prej, ko še niso imeli zidanega štedilnika, pa so pražili v peči na žerjavici. Najprej so pražili ječmen za belo kavo. Prava kava je dokaj pozno prišla k nam. Za veselico so sami naredili temno pivo iz ječmena. Najprej so nakalili ječmen, potem so ga pražili, zalili z vodo in fermentirali. S tem so morali začeti nekaj mesecev prej, da je bilo gotovo za veselice.

Evid. št.	MD 3
Ime predmeta	GREBLJICA, GREBLA

Fotografija	 (Foto: Roman Kos)
Fizični opis	Lesena deska na lesenem ročaju. Deska je dolga pol metra, nekaj deset cm visoka, pritrjena na dolg ročaj, ročno izdelana. Greblo so sami popravljali in dodajali novo desko. Enako velja tudi za metlo iz ličkanja.
Starost predmeta	To je bil potrošni material, ki se je hitro obrabil.
Zgodovina predmeta	Desko pri grebljici so morali večkrat menjati, saj se je pri spodnjem robu zažigala. Ko so jo zamenjali, je bila grebla spet uporabna.
Uporabnost predmeta	Uporabljala se je za premikanje žerjavice v krušni peči in za odstranjevanje pepela iz krušne peči. Ko so z njo grebli po žerjavici, so morali biti zelo hitri. Včasih so imeli zraven še vodo, da so greblo pomočili vanjo, da se ni vnela in zagorela. Lesena je bila zato, da ni uničila tal v krušni peči, ki so bila šamotna, kar bi se zgodilo s kovinsko. Z leseno greblo pa se tla niso poškodovala. Potem so peč še pometli z metlo iz ličkanja.

Evid. št.	MD 4
Ime predmeta	LOPAR ZA KRUH
Fotografija	 (Foto: Roman Kos)
Fizični opis	Okrogla lesena deska na lesenem ročaju ima premer 45 do 50 cm, izdelana je ročno. Lopar je bil kar trpežen, saj ni imel toliko kontakta z ognjem.
Starost predmeta	Ta je star več kot 50 let.
Zgodovina predmeta	Prodajali so jih Ribničani. Lopar je bil potrošni material in so ga občasno zamenjali. Danes imajo v glavnem kovinske.
Uporabnost predmeta	Uporabljal se je samo za to, da se je na njem dajalo testo v krušno peč. Lopar so pomokali, nanj iz peharja stresli vzhajan hlebček, zarezali v testo, ga premazali in dali v krušno peč. Naenkrat je šlo v krušno peč po sedem hlebcev. Hlebci so bili precej veliki. Pečene hlebce so imeli za ves teden, za vsak dan po enega.

Evid. št.	MD 5
Ime predmeta	LOPATA ZA PEPEL, LOPATKA

Fotografija	 (Foto: Roman Kos)
Fizični opis	Ravna, kovinska lopata, trapezaste oblike, nasajena na lesen ročaj. Velika je 30 cm x 35 ali 40 cm in proti koncu malo zožana. Lopatka je kovinska, ročaj pa lesen.
Starost predmeta	Stara je 50 do 60 let.
Zgodovina predmeta	To je kovaški izdelek. Narejena je podobno kot lopata, le da je popolnoma ravna in precej tanjša.
Uporabnost predmeta	Lopatko so uporabljali za kurjenje, nalaganje polen in za jemanje pečenih stvari iz krušne peči. Na njej so zakurili ogenj in ga dali v peč. Z njo so iz peči jemali pečene stvari, kot so bili hlebci kruha, potice itd.

Evid. št.	MD 6
Ime predmeta	BURKLE
Fotografija	 (Foto: Roman Kos)
Fizični opis	Kovinska držala so nasajena na lesen ročaj. Nekatera so že rahlo zvita. Burkle morajo biti okrogle oblike, da lahko objamejo lonce. Bile so različnih velikosti, ker so bili lonci različno veliki. Imeli so vsaj dve velikosti burkel. Ročaj je bil pritrjen z žabljem, tako kot pri vilah ali lopati.
Starost predmeta	Sto ali več let.
Zgodovina predmeta	To je kovaško delo ali pa delo ključavničarjev.
Uporabnost predmeta	Uporabljale so se kot držalo za lonce, ki so jih dajali v in iz peči, za nalaganje drv na ogenj in za premikanje gorečih polen. Lonci so bili oblikovani tako, da so bili spodaj ožji. Zato so z burklami objeli spodnji del lonca in ga dvignili. Običajno so si morali pomagati še z lesenimi valjčki, saj so bili lonci zelo težki.

Evid. št.	MD 7
Ime predmeta	VRATA ZA PEČ

Fotografija	
Fizični opis	Kos pločevine s kovinskim preničnim podpornikom. To je kos pločevine z ročajem, s katerim so vrata bolj ali manj naslonili na odprtino kurišča. Vrata so velika 70 cm x 50 cm. Luknja krušne peči je manjša. Robovi pločevine so ojačani.
Starost predmeta	Zelo stara. Ta vrata so imeli ves čas, kolikor pomni g. Roman Kos.
Zgodovina predmeta	Vprašanje je, kako so imeli prej. Glede na to, da se način kurjenja ni spreminjal, predvidevava, da so vedno bila neka vrata za peč, ki pa so jih po potrebi zamenjali.
Uporabnost predmeta	Uporabljali so jih za dotok zraka v peč in odtok dima iz peči. S tem so toploto zadrževali v peči, z nagibom pa dodajali zrak. S tem so tudi usmerjali dim, da je šel navzgor. Da je zagorelo, je bilo kurišče odprto. Ko pa je že bolj gorelo, so z vrati postopoma zapirali odprtino, da ni toplota uhajala ven. Odpiranje odprtine je bilo odvisno od tega, kaj so potrebovali. Če so potrebovali toploto za kuhanje ali vročino, ki je segrela peč, da je bila topla, ali pa vročino za peko. V vsakem primeru je bil način kurjenja drugačen. Za peko kruha so potrebovali močan ogenj. Velik kup drv je moral zgoreti, da so kar najbolj segreli peč, da je nastala žerjavica. Žerjavico so potisnili na robove, da so bila tla peči enakomerno segreta. Gorelo je namreč na sredini, tam je nastal kup žerjavice, ki so jo morali dati narazen. Kjer je gorel ogenj, je bilo zagotovo zadosti pregreto, z žerjavico pa so segreli še robove peči. Ko so v peč dali vzhajane hlebce testa, so imeli tako enake pogoje za peko pri straneh in na sredini. Če so kurili peč samo za ogrevanje, so naredili manjši ogenj, ki pa je gorel dalj časa. Z vrati so ga regulirali. Če so bila drva bolj debela, so malo odprli vrta, da je bolj zagorelo, potem pa so jih malo stisnili, da je gorelo bolj počasi.

(Foto: šolski arhiv)

Evid. št.	MD 8
Ime predmeta	»DIMNA KOŠARA« (predmet ni imel imena)
Fotografija	
Fizični opis	To je polkrožno pletena košara nad kuriščem krušne peči. Narejena je iz debelejšega vrbovega šibja. Široka je približno 1,2 meter in dolga 2,5 metra.
Starost predmeta	Zelo stara.

(Foto: šolski arhiv)

Zgodovina predmeta	Verjetno je bilo ves čas tako, odkar stoji hiša.
Uporabnost predmeta	»Dimna košara« je lovila dim, ki je prihajal iz kurišča krušne peči in ga odvajala na podstrešje. Pod njo so bili prečno nameščeni drogovi (rajkelni), na katere se je obesilo kose mesa, salame ali nataknilo klobase in se jih v dimu prekajalo.

Evid. št.	MD 9
Ime predmeta	KANGLA
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>
Fizični opis	Aluminijasta kangla meri 10 litrov. Je strojne izdelave.
Starost predmeta	Pri hiši jo imajo 40 do 45 let.
Zgodovina predmeta	Kanglo so kupili v kmetijski trgovini – kmečki zadrugi.
Uporabnost predmeta	Uporabljala se je za nošenje mleka v zbiralnico – mlekarno. To so imeli v gasilskem domu v Študi, ki je sredi vasi. Od Markuzove domačije je bila mlekarna oddaljena približno 150 metrov.

Evid. št.	MD 10
Ime predmeta	RIBEŽEN, RIBEŽNIK
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>

Fizični opis	Ribežen je lesen predmet s kovinskim rezilom. Ta je dolg 50 do 60 cm in širok 15 cm. Rezilo je kovinsko, ostali del je iz lesa. Je ročne izdelave. Ribežni so dveh vrst: za rezanje rezin ali za rezanje trakov. Za zelje so uporabljali tiste za rezine, ker ima zelje takšno strukturo, da razpade po listih. Za ribanje v trakove (kot je ta na sliki) je bila plošča naluknjana in so ribali z njo. Ribežen za ribanje zelja je bil večji, dolg več kot meter, na njem so sedeli. Imel je štirikotno vodilo, kamor so položili zeljnate glave. Rezilo je imelo tri poševne zareze.
Starost predmeta	Ta je star 50 let.
Zgodovina predmeta	Kupili so ga pri Ribničanu. Pri hiši je bil potrošni material. Ko se je nož uničil, so ga zamenjali.
Uporabnost predmeta	Ta ribežen so uporabljali za ribanje korenja, repe, pese itd. Imeli so tudi večjega za ribanje zelja. Pri tem je sodelovalo več ljudi. Eni so čistili zeljnate glave in jih nosili tistemu, ki je zelje ribal. Drugi je dajal zelje v kad, spet drugi pa je v kadi bos ali z novimi škornji tlačil naribano zelje. Kislo zelje je bilo potem za celo zimo. Repa se je ribala drugače kot zelje, na trakove. Repe niso veliko kisali.

Evid. št.	MD 11
Ime predmeta	RETA
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>
Fizični opis	Rešeto je manjše, to je pa reta. Narejena je iz lesa in je okrogle oblike. Čez sredino je napeta lesena mreža. Mreža je narejena iz viter leske, kot za košaro ali koš, le da pri reti vitre pletejo v mrežo, pri košari pa jih ovijajo okoli pokončnih palic. Vse naredijo iz leske. Lesko zarežejo, ločijo posamezne trakove – vitre ročno ostružijo, očistijo ter potem spletejo. Spodaj je mreža ojačana z žico, da se ne strga takoj, če je pretežko. Premer rete je 110 cm. Ta je največja.
Starost predmeta	Potrošno blago, ki ga je potrebno večkrat obnavljati.
Zgodovina predmeta	Ribničani rete še vedno delajo.
Uporabnost predmeta	Reto so večinoma uporabljali za čiščenje ročno oluščenega fižola. Ko so presejali fižol, so na mreži ostali olupki, skozi odprtine v mreži pa je padel samo fižol. Uporabljali so jo tudi pri pripravi semen.

PREDMETI ZA MERJENJE

Evid. št.	MD 12
Ime predmeta	POSODA ZA MERJENJE – MERNIK
Fotografija	 <p>(Foto: šolski arhiv)</p>
Fizični opis	Lesena posoda v obliki škafa z dvema ročajema. Meri 30 litrov. Na zgornjem in spodnjem robu ter na sredini je okovana s kovinskim obročem. Način izdelave je podoben kot za sod ali škaf. Ima dva kovinska ročaja, da so posodo lahko prijeli in stresli žito iz nje. Večinoma je narejen iz lesa. Je ročne izdelave. Izdelovali so jih kovači in sodarji.
Starost predmeta	Okoli 120 let.
Zgodovina predmeta	Mernik so kupili na sejmu ali od Ribničanov.
Uporabnost predmeta	Uporabljali so ga kot prostorninsko mero za merjenje žita. Z njim so merili različno žito (pšenico, ječmen itd.) in tudi koruzo. Mernik meri 30 litrov. Vsebine niso tehtali, ampak samo tako izmerili. Z mernikom so žito ali koruzo zmerili, vsebino stresli v vrečo in jo zavezali. Tako so točno vedeli, koliko mernikov je v vreči. V vrečo je šlo 2,5 ali 3 mernike žita.

Evid. št.	MD 13
Ime predmeta	TEHTNICA – RIMSKA VAGA
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>
Fizični opis	Tehtnico sestavlja kovinska letev, na kateri so oznake, utež, kavelj in veriga, na katero so obesili košaro, posodo ali vrečo, kar so hoteli stehtati. To je tehtnica, s katero so lahko stehtali 45 kg oziroma 100 funtov. ⁵⁶ Na prečnem drogu so bile oznake za težo. Na drugi strani droga so bile zareze, kjer so tehtano stvar odčitali še bolj natančno. V celoti je bila kovinska.

⁵⁶ Pretvorba funtov v kilograme, <https://www.metric-conversions.org/sl/teza/funt-v-kilogrami.htm>, 2. 3. 2021.

Starost predmeta	Ves čas je pri hiši.
Zgodovina predmeta	Oče jo je vseskozi uporabljal.
Uporabnost predmeta	To je tehtnica, s katero so lahko stehali 56 kg oziroma 100 funtov (en funt ima 56 kg). Obesili so jo za kavelj. Na eni strani je bil kavelj z utežjo, na drugi pa kavelj za tehtano stvar. Kavelj z utežjo so dali na določeno zarezo. Na prečnem drogu so odčitali, koliko funtov je neka stvar tehtala. Odčitano vrednost so pomnožili s 56, da so dobili kilograme. Na drugi strani droga so bile zareze, kjer so tehtano stvar odčitali še bolj točno. Pri tehtanju je morala biti tehtnica uravnovežena, poravnana. Ves čas so uporabljali isto utež. Samo dolžina se je spreminjala.

PREDMETI, POVEZANI S SPANJEM

Evid. št.	MD 14
Ime predmeta	KRUŠNA PEČ IN DROGOVI NAD NJO
Fotografija	 <p>(Foto: šolski arhiv)</p>
Fizični opis	Peč je zgoraj narejena tako, da se lahko leži ali sedi na njej. Je novejša, na kar kažejo sodobnejše pečnice. Te imajo vzorce v obliki podolgovatega šestkotnika. Nad pečjo so drogovji za sušenje, ki so narejeni iz smrekovega lesa. Nahajajo se približno 20 do 30 cm pod stropom in enako nad pečjo.
Starost predmeta	Stara je okoli sto let.
Zgodovina predmeta	Prvotno krušno peč so zamenjali pred letom 1920. Na drogovih so vidne zareze, ki so nastale, ko so vlekli žice, s katerimi so vezali glinene lonce.
Uporabnost predmeta	Krušna peč se je uporabljala za ogrevanje hiše in za peko kruha, nekoč pa tudi za kuhanje. Drogove nad pečjo so uporabljali za sušenje oblačil in podobnega, pa tudi zato, da so nanje napeljali žico, s katero so povezovali glinene lonce. Največ so na drogovih sušili obleko in perilo v hladni polovici leta. Na peči ali v peči pa so včasih tudi kaj sušili, npr. orehe. Krušna peč je bila pozimi pomembna tudi za spanje tistih članov družine, ki niso imeli postelje. Na peči so imeli lesene deske, na katerih so lahko ležali in se greli.

Dostop na zapeček na krušni peči: na levi s strani kamre, na desni s strani vhoda v hišo. (Foto: šolski arhiv).

Evid. št.	MD 15
Ime predmeta	KLOP OB KRUŠNI PEČI
Fotografija	 <p>(Foto: šolski arhiv)</p>
Fizični opis	Narejena je bila iz mehkega toplega lesa, topola oziroma jagnedi ⁵⁷ . Pod klopjo je bila še ena polička za čevlje. Včasih je bil za vsak predmet določen les. Les jagnedi je topel. Dobro je, da nima trsk, ki se ne morejo zadreti v kožo. Res pa se pozna, če se uporabi kakšen drug les, npr. hrast, ker je bolj trd in bolj hladen. Les jagnedi pa je vedno topel.
Starost predmeta	Že ves čas je bila ob peči klop, verjetno pa so jo kdaj v preteklosti zaradi dotrajanosti že zamenjali.
Zgodovina predmeta	Za spanje jo je v mladosti uporabljal Romanov oče.
Uporabnost predmeta	Klop so uporabljali za sedenje ob topli peči. Romanov oče jo je do svojega 25. leta (opomba: do leta 1934) uporabljal namesto postelje. Nekateri so pozimi spali tudi za pečjo.

Evid. št.	MD 16
Ime predmeta	PLETENA KOŠARA ZA DOJENČKE

⁵⁷ Jagned, topol z vejami, ki so obrnjene tesno ob deblu navzgor, <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=jagned> (2. 2. 2021).

Fotografija	 (Foto: šolski arhiv)
Fizični opis	Košara je bila pletena kot druge košare, le da je bila ta večja in drugačne oblike. Spredaj je imela kolesa, da so jo lažje dvignili in premaknili. Dolga je bila približno 120 cm. Na drugi strani je imela nogi.
Starost predmeta	Stara je približno 50 let.
Zgodovina predmeta	Take košare za dojenčke so uporabljali v 60. letih. V tistem obdobju so jih prodajali Ribničani. Kasneje so se spet vrnile zibelke in posteljice raznih velikosti. Pri Markuzovih so takšno košaro uporabljali za otroke najstarejšega sina Gregorja. Košara je stala pri klopi ob peči.
Uporabnost predmeta	Bila je zračna in je dobro funkcionirala. Mama te košare ni uporabljala, ker je to mlajše. Ni pa se je dalo gugati.

PREDMETI, POVEZANI Z VEROVANJEM

Evid. št.	MD 17
Ime predmeta	NABOŽNE SLIKE
Fotografija	 (Foto: šolski arhiv)
Fizični opis	Na desni strani bogkovega kota je bila slika Jezusa Kristusa na mrtvaškem odru, na levi pa Marije na mrtvaškem odru. Na sredini je slika svetega Antona. To so tiskane slike, vložene v okvir in pokrite s steklom. Za te slike so uporabljali zelo kvalitetno barvno tiskanje na papir. Velikost slik je 50 cm x 30 cm.
Starost predmeta	Ves čas so pri hiši.
Zgodovina predmeta	Na sredini je bil prvotno lesen križ s srebrnim, kovinskim korpusom (Kristusom). Križ je bil pritrjen poševno, naslonjen na steno spodaj. Ko je propadel, je Roman Kos na sredino dodal še sliko sv. Antona.
Uporabnost predmeta	Slike krasijo bogkov kot. Pod njimi ni bilo ničesar (ni bilo poličke). Jaslice so naredili v drugem kotu, v kotu proti kamri. Tam so bile jaslice na trikotni polički. Vidno pa je, da je bila tudi v bogkovem kotu nekoč trikotna polička.

Evid. št.	MD 18
Ime predmeta	JERBAS
Fotografija	 <p>(Foto: šolski arhiv)</p>
Fizični opis	Večja košara iz pletenega šibja, okrašena z barvnimi ornamentami. Narejena je iz vrbovega šibja. Jerbas ima premer 60 cm, visok je 40 cm, spodaj je nekoliko ožji kot na vrhu. Je ročne izdelave, vzorec je bil pobarvan.
Starost predmeta	Okoli 70 let.
Zgodovina predmeta	Kupljen je bil od Ribničanov. Ves čas je bil namenjen samo za nošenje velikonočnih jedi k žegnu.
Uporabnost predmeta	Uporabljali so ga za nošenje hrane k velikonočnemu blagoslovu. Mama je dala na glavo svitek in ga nesla na glavi. Kasneje so ga nosili otroci. Velikonočne jedi so žegnali na veliko soboto pri kapelici v Študi.

PREDMETI, POVEZANI Z VZDRŽEVANJEM HIGIENE

Evid. št.	MD 19
Ime predmeta	LIKALNIKI – PEGLEZNI
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>
Fizični opis	Večja dva likalnika sta na žerjavico, sprednji pa je na kovinski vložek. Vse je litoželezno, le ročaj je lesen. Velikost: dolgi so 25 do 30 cm in približno toliko tudi visoki.
Starost predmeta	Več kot 100 let.
Zgodovina predmeta	Pri hiši se je ohranil en likalnik na žerjavico, ostale je pozneje pridobil Roman Kos, ko je zbiral stare reči (podobno kot petrolejke).
Uporabnost predmeta	Mama s temi ni likala, saj je imela že električni likalnik. Najmanjši likalnik je bil namenjen za likanje ovratnikov. Likalnik na žerjavico so segreli tako, da so vanj dali žerjavico, pri drugem pa so segreli kovinski vložek in ga dali v likalnik.

Evid. št.	MD 20
Ime predmeta	LOPAR ZA STEPANJE PRAHU – KLOFAR
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>
Fizični opis	Spleten je iz vrbovih viter v enem kosu, brez »štukanja«. Začeli so pri ročaju, zvijali vitre, naredili okrogle pentlje na koncu in pletli nazaj do začetka ročaja. Dolg je približno en meter.
Starost predmeta	Ves čas je pri hiši.
Zgodovina predmeta	Prodajali so ga Ribničani.
Uporabnost predmeta	Uporabljal se je v glavnem za stepanje prahu iz žimnic.

Evid. št.	MD 21
Ime predmeta	ŠATULJA Z BRITVIJO IN ŽEPNIM OGLEDALCEM S PODOBO KRALJA ALEKSANDRA
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>
Fizični opis	Šatulja je narejena iz lesa. Široka je 12 cm, dolga 20 cm in visoka 4 cm. Za pokrov so izdelani utori. V šatulji je kovinski obroč za hlače. Britvica je kovinska, držalo z rezilom. Britvica je zavita v povoščen papir, da ne rjavi. (Vedno so imeli britvice zavite v tak papir, da niso rjavele.) Poleg je tudi brus za rezilo. V šatulji se nahaja še žepno ogledalo s podobo kralja Aleksandra.
Starost predmeta	Na šatulji je letnica 1877.
Zgodovina predmeta	Šatuljo je uporabljal že ded Jernej Kos (1872-1937), potem pa oče Leopold Kos (1909-1999).
Uporabnost predmeta	Oče Leopold je šatuljo uporabljal za shranjevanje osebnih drobnih predmetov: za britvico, kamen za brušenje britvice, ogledalce s podobo kralja Aleksandra, sponko za hlačnico in rožni venec. Žepno ogledalce in glavnik je vzel s seboj, ko se je s

	<p>kolesom kam peljal. Ko se je bril, je uporabljal manjše ogledalo, obešeno na steni. Bril se je v kuhinji, še prej pa v hiši, kjer je žebelj, na katerem je vedno visel pas (pri krušni peči). Prinesel je lavorček vode, milo in čopič, da je naredil milnico. Včasih se je tudi malo porezal, ker je bila britev zelo ostra. Šatulja je bila pomembna za shranjevanje brivskega pribora.</p>
--	--

Evid. št.	MD 22
Ime predmeta	VOJAŠKI PAS - OPASAČ
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>
Fizični opis	Usnjen pas je 5 cm širok in 120 cm dolg. Na koncu ima kovinsko sponko.
Starost predmeta	Je iz časa avstro-ogrske vojske, star je več kot sto let.
Zgodovina predmeta	Stari oče ga je prinesel iz vojske, ko je bil vojak na vzhodni fronti v prvi svetovni vojni. Bil je tudi ruski ujetnik. To je bil Jernej Kos ml.
Uporabnost predmeta	Služil je za dokončno ostrenje britve. Oče ga je uporabljal samo za fino brušenje britve. Včasih so ga otroci uporabili tudi za pusta. Oče je britev najprej nabrusil z brusilnim kamnom, potem pa jo je s tem usnjem zgladil.

PREDMETI ZA SHRANJEVANJE ŽIVIL IN OBLEKE

Evid. št.	MD 23
Ime predmeta	PLETENKE
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>
Fizični opis	To so z vrbovimi šibami obpletene steklene posode. Držijo 10 litrov. Pletenje je ročno delo.
Starost predmeta	Te so stare okoli 40 let.

Zgodovina predmeta	Kupili so jih od Ribničanov.
Uporabnost predmeta	Uporabljali so jih za shranjevanje žganja. Oče je včasih kuhal žganje, vendar ne za prodajo.

Evid. št.	MD 24
Ime predmeta	SKRINJE ZA ŽITO
Fotografija	 <p>(Foto: šolski arhiv)</p>
Fizični opis	Dve navadni leseni skrinji s pokrovom. Vezani sta z zarezi, ki se medsebojno spajajo, cinkani. Sta precej veliki: 180 cm dolgi, za kubik in pol žita.
Starost predmeta	Več sto let, verjetno iz 19. stoletja
Zgodovina predmeta	Ti dve skrinji sta bili že prvotno namenjeni ta shranjevanje žita. Uporabljali so jih do leta 1980.
Uporabnost predmeta	Poleg navadnih skrinj so za žito uporabljali odslužene skrinje, v katerih so prej shranjevali obleko in dragocenosti. V boljših, lepših skrinjah pa so hranili obleko in dragocene predmete. Šele po poroki Leopolda in Ivane Kos leta 1941 so dobili prvo omaro za shranjevanje obleke.

Evid. št.	MD 25
Ime predmeta	OMARA ZA PREKAJENO MESO
Fotografija	 <p>(Foto: šolski arhiv)</p>
Fizični opis	Omara ima v notranjosti prečne drogove. Zaprta je z enokrilnimi vrati, ob straneh pa ima zračnik, da je vanjo prišel zrak. Prekrita je s kovinsko mrežo, da niso vanjo prišli kakšni glodavci. To je bila majhna omara: visoka 160 cm, globoka 40 cm in široka 120 cm.
Starost predmeta	Stara je do 100 let.

Zgodovina predmeta	Verjetno je omaro naredil mizar.
Uporabnost predmeta	Namenjena je bila za shranjevanje prekajenega mesa. Na drogovih omare je viselo prekajeno meso in klobase.
Evid. št.	MD 26
Ime predmeta	VISOKA OMARA ZA OBLEKO – KOSTEN
Fotografija	 (Foto: šolski arhiv)
Fizični opis	Omara je visoka 2 metra, globoka 40 cm in široka 1,5 metra. Take omare so lakirali s šelakom, da se je vpjal v les. Vzorci so letnice lesa. V omari so bile police, zraven pa ozek predel za obešanje obleke. Delali so jih mizarji.
Starost predmeta	Narejena je bila okoli 1940.
Zgodovina predmeta	Visoko omaro (na sliki zgoraj desno) so kupili leta 1940, preden je prišla nevesta v hišo. Ta kosten je bil postavljen v spalnici staršev, v novozgrajenem cimru. Danes je v hiši in kamri še več omar in predalnikov, ki služijo temu, da imajo v njih kaj spravljeno, nimajo pa kakšne druge vrednosti.
Uporabnost predmeta	Kosten ali visoka omara je služila za shranjevanje obleke in tudi plaščev, ki pa jih ni bilo veliko. Vsak je imel enega, dostikrat tudi tega ne.

PREDMETI, POVEZANI S KMETOVANJEM

Evid. št.	MD 27
Ime predmeta	BUČE ZA SHRANJEVANJE SEMEN
Fotografija	 (Foto: Roman Kos)
Fizični opis	Posušene buče so okrašene z ornamenti. Buča zraste zelena, potem so jo posušili in semena stresli ven, da je postala votla. Večja je visoka 30 cm in ima 15 cm premera.
Starost predmeta	Več kot 80 let.

Zgodovina predmeta	Te buče so bile poslikane zato, da so služile kot buteljke za neko igro amaterski m igralcem (med letoma 1933 in 1940). V igri so pili iz njih. Buče za semena niso bile pobarvane.
Uporabnost predmeta	Uporabljali so jih za shranjevanje drobnih semen, npr. za solato, korenje itd. Semena so ostala suha in zaščitena pred škodljivci. Pobarvane buče pa so služile kot rekvizit v neki igri študljanskih gasilcev.

Evid. št.	MD 28
Ime predmeta	KOSA
Fotografija	 <p>(Foto: šolski arhiv)</p>
Fizični opis	Na lesenem držalu je nataknjena kovinska kosa. Toporišče za koso na sliki ima posebno obliko in je narejeno iz enega kosa (iz rogovile). Imajo še dve kosi za košnjo trave. Imeli so še koso za košnjo resja, ki je bila pol krajša in precej širša, in koso za žetev, ki ima posebno naslonilo iz blaga za požeto žito.
Starost predmeta	Vse kose so stare več kot 70 let, kosa za resje pa več kot 80 let.
Zgodovina predmeta	Kose so bile izdelek kolarjev, kovinski del pa so prispevali kovači.
Uporabnost predmeta	Kose so uporabljali za košnjo trave, resja in žita. Kosa za košnjo resja je bila krajša. Kosa za košnjo žita pa je imela naslonilo iz blaga, ki je žito položilo na tla, ne da bi se slama zlomila.

Evid. št.	MD 29
Ime predmeta	SRP
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>

Fizični opis	Srp je sestavljen iz lesenega držala in zaobljenega kovinskega rezila. Ta je novejši, ker je še uporaben. Bili so različnih velikosti. Višina je 30 cm ali malo več. Rezilo se je zbrusilo in obrabilo. Z oslo ⁵⁸ iz brusilnega kamna in vodo se je brusila.
Starost predmeta	Različne.
Zgodovina predmeta	Bili so potrošno blago in so se obrabili.
Uporabnost predmeta	Uporabljal se je za žetev.

Evid. št.	MD 30
Ime predmeta	LESENE VILE
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>
Fizični opis	Vile so sestavljene iz lesenega držala, na katerega so pritrjene štiri lesene špice. Konstrukcija je v celoti lesena in je ročne izdelave. Zgoraj so široke približno 60 cm, so na dolgem ročaju.
Starost predmeta	Vile so bile potrošni material, saj se je hitro odlomil kakšen rogelj.
Zgodovina predmeta	Lesene vile so prodajali Ribničani. Vedno so imeli pri hiši dvoje ali troje lesenih vil.
Uporabnost predmeta	Na polju so jih uporabljali za obračanje sena, tudi za nakladanje na voz. Uporabljale so se le, ko je bila mrva čisto suha. Za skladanje v kozolec so morale biti kovinske vile.

Evid. št.	MD 31
Ime predmeta	KOŠ
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>

⁵⁸ Oselnik, povečini lesena ali rožena (pozneje pločevinasta ali plastična) posoda za nošenje osle, kamnitega orodja za brušenje kose in srpa. Med rabo je oselnik napolnjen z vodo, da moči oslo. Kosec ga praviloma nosi obešenega za pas. Slovenski etnološki leksikon, 2004, str. 393.

Fizični opis	Koš je v celoti lesen, spleten je iz vrbovih viter, tankih lesenih trakov. Pokončne palice so pritrjene na štirioglat lesen podstavek, v te vpletejo vitre. Koš je na hrbtni strani raven, tam ima tudi dva jermena, ki služita za naramnice. Zadaj je polkrožno zaobljen in ima, gledano od zgoraj, ovalno obliko. Konstrukcija je v celoti lesena.
Starost predmeta	Več kot 50 let. Ta koš je ohranjen zato, ker se že dolgo ni uporabljal.
Zgodovina predmeta	Koš so kupovali pri Ribničanih, ki so prodajali suho robo. Ko se je uničil, so kupili novega.
Uporabnost predmeta	Koš se je večinoma uporabljal za nošnjo krme živalim in za nastiljanje slame, listja ali žaganja. Vedno se je veliko uporabljal za prenašanje manjših bremen.

Evid. št.	MD 32
Ime predmeta	LESEN PLUG
Fotografija	 <p>(Foto: šolski arhiv)</p>
Fizični opis	Plug je v celoti narejen iz lesa, tako lemež, kakor tudi držalo za orača. Zanimiv je zaradi tega, ker ima še leseno desko, ki je postavljena postrani. Na koncu deske je bilo kovinsko rezilo, ki je rezalo zemljo, lesena deska pa jo je odpirala. Plug ni popoln. To je samo zadnji del pluga, manjka sprednji del. Manjkata drog in kolca za konjsko vprego, da ga vlečejo konji, a ta del je bistven, saj orje. Spredaj je viden kovinski del, ki je dvignjen. Ta del je dolg 120 cm.
Starost predmeta	Pri hiši je več kot sto let.
Zgodovina predmeta	Lesene pluge so delali kolarji, kovinske dele pa kovači. Plug je zelo star in ga niso več uporabljali, saj imajo dva druga kovinska pluga.
Uporabnost predmeta	Ta plug so pred sto in več leti uporabljali za oranje oziroma za pripravo prsti za sejanje in sajenje kulturnih rastlin. Kovinski lemež je rezal zemljo, lesena dila pa jo je odpirala stran. Ta plug zgolj orje in obrača zemljo. Imajo še drug plug, ki dela še krajčke, v katere potem sadijo.

Evid. št.	MD 33
Ime predmeta	KOMAT

Fotografija	 (Foto: Roman Kos)
Fizični opis	Narejen je iz kovinskih in usnjenih delov, v notranjosti pa je mehko polnilo. Polnjen je z žimo. Žima so griva in repi konja. Iz žime so delali tudi sita. Zgoraj je les, usnje, kovina in blago. Komat je 70 cm in 50 cm širok, imeli pa so več velikosti. Vsake toliko časa je bilo potrebno vse usnje namazati, da se ni izsušilo. Mazali so ga s posebno mastjo za usnje. To je bilo potrebno narediti najmanj enkrat na mesec.
Starost predmeta	Komat je delo sedlarjev. Še vedno jih delajo.
Zgodovina predmeta	Imeli smo dva komata, enega malo manjšega in enega malo večjega. Konji so se pogosteje menjali kot komati.
Uporabnost predmeta	To je bila vprega za konja, saj drugače ni mogel vleči. Komat so dali konju za vrat in nanj pripeli drog od voza. Od komata naprej manjka še usnjeni del za na hrbet, pa ob straneh so bile še štrange, ki so bile povezane z osjo. Štrange so bile pa iz vrvi v nekakšnih usnjenih tokih, ki so se dotikale telesa in so služile temu, da konja niso žulile. To je bilo kar težko opravilo, saj je komat precej težak. Morali so ga vreči konju za vrat, ga zapeti in dodati uzdo. ⁵⁹ Nekateri konji tega niso hoteli imeti in so se vprege branili, lahko so tudi koga ugriznili.

Evid. št.	MD 34
Ime predmeta	ŽAGA ZA LES – VELIKA ŽAGA ALI AMERIKANKA
Fotografija	 (Foto: Roman Kos)
Fizični opis	Žaga je sestavljena iz dveh lesenih ročajev in dolgega kovinskega lista, ki ima spodaj nazobčano rezilo. Ročaja sta lesena, rezilo pa je kovinsko. Dolga je 180 cm.
Starost predmeta	Stara je 80 do 90 let.
Zgodovina predmeta	Včasih je imela vsaka hiša takšno žago.

⁵⁹ Uzda, priprava iz brzde in jermenov, ki se da konju na glavo, da se lahko vodi, <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=uzda> (2. 2. 2021).

Uporabnost predmeta	Uporabljala se je za podiranje dreves in za razžaganje velikih delov.
Evid. št.	MD 35
Ime predmeta	ROBKALNIK
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>
Fizični opis	Sestavljen je iz kovinske ručice, zobatega kolesa in telesa, v katerem sta dve nazobčani plošči, ob kateri so se koruzni storži drgnili in luščili. Visok je bil približno en meter.
Starost predmeta	Kupili so ga okoli leta 1970.
Zgodovina predmeta	To napravo so prodajale zadruga s kmetijskim orodjem.
Uporabnost predmeta	Uporabljal se je samo za luščenje koruznih zrn iz koruznih storžev. Pred tem so za robkanje koruze uporabljali leseno desko, ki je imela na koncu vpeto kovinsko ploščo. Oče je sedel na tisti deski in storž drgnil ob tisti rob. Zato se je temu delu reklo robkanje koruze . Precej hitreje je šlo robkanje z robkalnikom. Pri tem stroju je bilo kolo gonilo, na drugi strani pa je bila ročka. Storž si vstavil v stroj, potegnilo ga je v notranjost, kjer so bili kovinski zobje. Ti so storž obrobkali in vse skupaj, zrna in storž, je padlo v podstavljeno posodo. Iz nje so nato odstranili storže. To je šlo zelo hitro.

RAZLIČNI DRUGI PREDMETI

Evid. št.	MD 36
Ime predmeta	GRAMOFONSKE PLOŠČE
Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>

Fizični opis	Te plošče so iz bitumna, ki hitreje poka. Kasneje so prišle vinilke. Premer plošč je 25 centimetrov.
Starost predmeta	Med 110 do 120 let (izdane so bile med letoma 1903 in 1913).
Zgodovina predmeta	Očetova teta Terezija Kos jih je prinesla domov iz Amerike (New York), ko se je okoli leta 1933 za vedno vrnila domov.
Uporabnost predmeta	Gramofonske plošče so vrteli na gramofonu in poslušali glasbo.

Evid. št.	MD 37
Ime predmeta	GRAMOFON
Fotografija	 <p style="text-align: right;">(Foto: Roman Kos)</p>
Fizični opis	Gramofon je verjetno malo mlajši in že malo modernejši. Odmevnik ima spodaj, kjer si gramofon odprl. Lesena škatla gramofona je v velikosti 35 cm x 35 cm, visoka je približno 25 cm. Zgoraj ima ročko z glavo, ki se obrne. V njej je igla. Kovinski deli so: ročaj, ročka z glavo in v notranjosti verjetno vzmet, katero se navije. Kovinska je tudi plošča, pokrita je z zelenim filcem. Notranji sistem je ves kovinski, ohišje pa je leseno.
Starost predmeta	Star je okoli 90 let.
Zgodovina predmeta	Terezija Kos ga je prinesla iz Amerike (New York), ko se je okoli leta 1933 za vedno vrnila v domovino.
Uporabnost predmeta	Uporabljali so ga za poslušanje glasbe. Gramofon je bilo potrebno naviti. Ko so poslušali glasbo, so morali spodnja vratca odpreti, da se je zvok lahko širil po prostoru. Ob nedeljah so se zbirali pri teti Tereziji Kos, ko je imela v Študi že svojo hišo. Pri njej so igrali karte in poslušali glasbo, ki jo je predvajala na tem gramofonu.

Evid. št.	MD 38
Ime predmeta	GASILSKA ČELADA
Fotografija	 <p style="text-align: right;">(Foto: Roman Kos)</p>

Fizični opis	Čelada je usnjena, okovana z medeninasto pločevino. Imela je usnjen pas za pod brado. Obroba čelade je bila tudi kovinska. Nekatere imajo še bolj okrašene robove.
Starost predmeta	Okoli 90 let (od 1932 dalje).
Zgodovina predmeta	To so bile vojaške čelade nekega rodu avstro-ogrsko vojske, ki so jih gasilci uporabljali ob ustanovitvi gasilskega društva. Roman Kos je bil pri gasilcih, vzel je eno čelado, ki se je tam »valjala« in jo je ohranil, prav tako naslednjo, ki je bila že kovinska iz aluminija.
Uporabnost predmeta	Uporabljali so jih za zaščito pri požarnih akcijah. Čelada je bila usnjena in če je šel gasilec v ogenj, si je z njo zaščitil glavo. Na veliko so delali usnjene čelade tudi v Univerzalu za rudarje (pred drugo svetovno vojno), le da so bile bolj ploske. Namočeno usnje so stisnili v preši (preša je stroj, lahko je ročna ali avtomatska), podobno kot klobučevino, samo da so bili za usnje pritiski večji in tehnologija malo drugačna.

Evid. št.	MD 39
Ime predmeta	NEMŠKA ČELADA
Fotografija	 <p>(Foto: šolski arhiv)</p>
Fizični opis	Nemške čelade so bile bolj trdne, verjetno kovinske ali pa iz neke posebne zlitine. Znotraj so imele usnjen trak, ki je preprečeval, da bi glava imela stik s kovino, podobno kot plastične delovne čelade, ki imajo v notranjosti ogrodje, da si jih naravnomo na glavo. Bile so strojne izdelave. Vidne so luknje za ročaj, ko so jo uporabljali za korec.
Starost predmeta	Več kot 75 let, vojaška oprema s konca druge svetovne vojne.
Zgodovina predmeta	Pripadala je nemškemu vojakom, ki so bili v Domžalah med drugo svetovno vojno. Po koncu vojne so se valjale vsepovsod. Ljudje so jih uporabljali večinoma za korce za gnojnico.
Uporabnost predmeta	Najprej so bile za vojake del vojaške uniforme. Zrak med kovino in glavo je bil toplotna zaščita. Če je nekdo vanjo ustrelil od blizu, strela verjetno ne bi preprečila, na daleč pa vsekakor. Predvsem so nudila dobro zaščito ob eksplozijah, ko so leteli po zraku kamni in koščki različnih stvari. Bila je zaščita tudi proti mokroti. Ko je bilo konec vojne, so ležale vsepovsod. Tudi pri Markuzu.

Evid. št.	MD 40
Ime predmeta	MALI LOJTRNI VOZIČEK

Fotografija	 <p>(Foto: Roman Kos)</p>
Fizični opis	<p>Voziček je narejen iz lesa. Sestavljajo ga štiri kolesa, dve deski za tovor, dve manjši lestvi in lesen drog, ki se je končal s prečno deščico. Ta je služila kot držalo za vlečenje vozička. Dolg je 120 cm in širok 60 do 70 cm. Narejen je kot pomanjšani lojtrnik.</p>
Starost predmeta	<p>Voziček je star približno 100 let....</p>
Zgodovina predmeta	<p>Tak voziček so otroci uničili tako, da je razpadel. Roman Kos je pridobil novega, že rabljenega. Take vozičke so izdelovali kolarji, kovinske dele pa kovači in ni bil poceni.</p>
Uporabnost predmeta	<p>Uporabljali so ga zato, da so iz trgovine pripeljali »fasengo« in za prevoz manjšega tovora, npr. za vrečo žita, ki so ga peljali v mlin. Otroci so ga pogosto uporabljali kot igračo. Tak voziček so imeli le premožnejši, drugi so za prevoz lažjih tovorov uporabljali cizo.</p>